

บทบาททางเพศภาวะในพื้นที่เศรษฐกิจ
กับการเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิง:
กรณีศึกษาชาติพันธุ์อาข่าหมู่บ้านเปาปม-ดงยาง
ตำบลนาพูน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่

Gender Roles in the Economic Sphere
and Women's Empowerment:
Case Studies of the Akha Ethnic Group in
Pao Pom-Dong Yang Village, Na Phun Subdistrict,
Wang Chin District, Phrae Province

พีรัชพร สมุทรเพ็ชร¹

Piratchapron Samutpech

ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

บุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล²

Busarin Lertchavalitsakul

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Submitted: 6th May 2026

Revised: 8th June 2026

Accepted: 17th June 2026

¹ Corresponding Email: piratchapronsm@gmail.com

² Corresponding Email: busarin@nu.ac.th

Abstract

This research article investigates the roles of Akha women and their gender negotiation in the economic sphere, which leads to women's empowerment, in Paopom-Dongyang Village, Naphun Subdistrict, Wangchin District, Prae Province. It used a qualitative approach, including in-depth and focus group interviews with seven Akha women and three Akha men. Research findings show that Akha women in this village play an important role in the local economy, particularly in the maize and cassava markets. It used a qualitative research approach, including in-depth and focus group interviews with seven Akha women and three Akha men. Research findings show that Akha women in this village play a highly important role in the economic sphere, from commercial agriculture of maize and cassava production. Despite an unclear division of labor by sex, Akha women play an indispensable role in agriculture by sharing tasks with men, even though they take fewer manual labor jobs. Furthermore, some women have taken on off-farm wage jobs, which are considered crucial sources of additional income amid uncertain agricultural prices and rising investment costs. Some entered Akha-style souvenir making, which is part of the state's promotion of ethnic traditions and cultural tourism. Akha women's roles in the economic sphere have led to their growing significance within households. They are able to negotiate gender roles in various aspects, even while maintaining key household chores and responsibilities as wives and mothers. Yet, Akha women have gained increasing acceptance in society and greater gender equality in being responsible for making decision in household affairs. Akha women have made strategic choices in their meaningful, living and created values at the individual level, which has led to social transformation.

Keywords: Akha women, Gender roles, Gender negotiation, Women's empowerment, Economic sphere

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ศึกษาบทบาทของผู้หญิงอาช้และการต่อรองทางเพศภาวะในพื้นที่เศรษฐกิจ ซึ่งนำไปสู่การส่งเสริมอำนาจให้กับผู้หญิง ในหมู่บ้านเปาปม-ดงยาง ตำบลนาพูน อำเภอวังซัน จังหวัดแพร่ งานวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่ม กับผู้หญิงอาช้จำนวน 7 คน และผู้ชายอาช้ 3 คน ผลการศึกษาพบว่าผู้หญิงอาช้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้มีบทบาทในพื้นที่เศรษฐกิจสูงจากการทำเกษตรเชิงพาณิชย์คือไร่ข้าวโพดและมันสำปะหลัง แม้ว่าจะไม่ได้มีการแบ่งงานอย่างชัดเจนระหว่างเพศแต่ผู้หญิงอาช้มีความสำคัญในภาคเกษตรที่ขาดไม่ได้ ด้วยการทำกิจกรรมร่วมกับผู้ชาย แม้ว่าจะเป็นงานที่ใช้แรงกายน้อยกว่าก็ตาม นอกจากนี้ พวกเธอยังเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรที่เป็นช่องทางสำคัญในการหารายได้ท่ามกลางความไม่แน่นอนของราคาผลผลิตและต้นทุนที่สูงขึ้นของภาคเกษตร ผู้หญิงบางคนเข้าสู่งการทำสินค้าของที่ระลึกเมื่อหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐให้เป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมกลุ่มชาติพันธุ์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม บทบาทของผู้หญิงอาช้ในพื้นที่เศรษฐกิจที่มีนัยสำคัญมากขึ้นต่อครัวเรือน ทำให้พวกเธอมีอำนาจต่อรองทางเพศภาวะในหลายด้าน แม้ว่าพวกเธอจะยังคงรับบทบาทหลักในการดูแลบ้านและครอบครัวในฐานะภรรยาและแม่ แต่ก็ได้รับการยอมรับจากสังคมอาช้มากขึ้นและได้รับความเท่าเทียมกับผู้ชายในการรับผิดชอบด้านการตัดสินใจของครัวเรือน ผู้หญิงอาช้สามารถสร้างทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ในการใช้ชีวิตที่มีความหมายและสร้างคุณค่าในระดับปัจเจกที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

คำสำคัญ: ผู้หญิงอาช้, บทบาทเพศภาวะ, การต่อรองทางเพศภาวะ, การเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิง, พื้นที่เศรษฐกิจ

บทนำ

ผู้หญิงชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลหรือบนพื้นที่สูงในจังหวัดทางภาคเหนือของประเทศไทยที่เข้ามามีบทบาทในพื้นที่เศรษฐกิจและการท่องเที่ยววันนั้น ไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่แต่อย่างใดในปัจจุบัน เช่น ผู้หญิงม้งจากอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ได้เดินทางมาขายสินค้าจากผ้าใยกล้วยของที่ตัวเมืองเชียงใหม่ (กรองทอง สุดประเสริฐ, 2551) ผู้หญิงลีซูที่เย็บผ้าต้องเดินทางจากหมู่บ้านในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ไปขายสินค้าในตัวเมืองเชียงใหม่เช่นกัน (ทวิช จตุรพลฤกษ์, 2538) เช่นเดียวกับผู้หญิงอาข่าซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่บทความนี้ศึกษา จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า ผู้หญิงอาข่าในพื้นที่ภาคเหนือตัดสินใจอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองหรือพื้นที่โอกาสทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่ทศวรรษ 1980 (ไพโรจน์ คงวีศักดิ์, 2550; Tooker, 2004; Toyota, 1998; Trupp, 2015a, 2015b; Trupp & Sunanta, 2017) การมีบทบาทในพื้นที่เศรษฐกิจหรือพื้นที่ความเป็นเมืองได้สร้างอำนาจต่อรองด้านเพศภาวะในพื้นที่บ้าน ภายใต้สังคมปิตาธิปไตยในกลุ่มชาติพันธุ์ที่คาดหวังว่าผู้หญิงนั้นต้องมีหน้าที่ดูแลสามีและลูก แต่พวกเธอได้ก้าวออกจากพื้นที่บ้านสู่พื้นที่สาธารณะ และสามารถเป็นกำลังสำคัญในการหารายได้จากการเข้าสู่พื้นที่เศรษฐกิจ (Toyota, 1998; Trupp & Sunanta, 2017) ทำให้พวกเธอต้องปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ภายในบริบทใหม่ทั้งในบริบทครัวเรือนและชุมชน (กรองทอง สุดประเสริฐ, 2551) ซึ่งส่งผลต่อการดำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ทวิช จตุรพลฤกษ์, 2538)

สำหรับงานที่ศึกษาผู้หญิงอาข่านั้น ไพโรจน์ คงวีศักดิ์ (2550) เสนอว่าผู้หญิงอาข่าที่เข้ามาประกอบอาชีพในเมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะบริเวณไนท์ บาซาร์ ได้เดินเร่ขายสินค้าชาติพันธุ์และสินค้าหัตถกรรมแทนการตั้งแผงขาย ผู้หญิงอาข่าส่วนใหญ่เลือกการขายของรูปแบบนี้ พวกเธอจึงถูกนิยามว่าเป็น “อาข่าเร่ขาย” จากการถือตะกร้าสินค้าหรือนำเอาแผงห้อยคอเร่ขายไปตามจุดต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว บางคนอาจต้องแบกลูกเล็กไปด้วย ผู้หญิงอาข่าจึงมีความสำคัญในโครงสร้างทางเศรษฐกิจและมีอำนาจในสังคมผ่านมิติเพศภาวะด้วยการต่อรองผ่านร่างกาย สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ในพื้นที่ความเป็นเมือง ขณะที่ความเป็นเพศได้ถูกสร้างผ่านบริบทเศรษฐกิจและร่างกายของผู้หญิงอาข่า เช่นเดียวกับอเล็กซานเดอร์ ทรูปป์ (Trupp, 2015a, 2015b) ที่กล่าวถึงกลุ่มผู้หญิงอาข่าที่เร่ของขายตามถนนในพื้นที่การท่องเที่ยวในเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพฯ เชียงใหม่ พัททยา หัวหิน เกาะสมุย และภูเก็ต ภายใต้แนวคิดการฝังตริง (embeddedness) ในบริบทการเมือง สังคมเศรษฐกิจ และกฎหมาย กลุ่มผู้หญิงอาข่าที่ย้ายถิ่นจากพื้นที่สูงสู่เมือง มีสถานะเป็นทั้งผู้หญิงโสด แต่งงานใหม่

(และอาจอยู่ร่วมกับสามีใหม่) และหย่าร้าง มีเพียงบางคนที่มิสัญชาติไทย จำนวนหนึ่งของผู้หญิงอาข่าที่อยู่ในตัวเมืองนั้นต้องการหลีกเลี่ยงหนีสภาพความเป็นอยู่แบบอาข่าดั้งเดิมและประเพณีการแต่งงานที่ไม่สมศักดิ์ศรี ทรูปป์อธิบายว่าผู้หญิงอาข่าเหล่านี้เป็นผู้ประกอบการขนาดเล็ก (micro entrepreneur) ในฐานะที่เป็นเจ้าของกิจการและบริหารจัดการการขายของตัวเองทั้งหมด และแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ประกอบการ (agency) ที่พยายามต่อสู้กับโครงสร้างทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และกฎหมาย ตลอดจนบริบทของพื้นที่ พวกเขาประกอบธุรกิจโดยการแต่งกายด้วยชุดชาติพันธุ์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้ซื้อของประเภทเครื่องประดับต่าง ๆ

แม้ว่าจะมีบทบาททางเพศภาวะที่มีอำนาจมากขึ้นในสังคมปิตาธิปไตยของชาติพันธุ์อาข่า แต่การที่ผู้หญิงออกมาเร่ขายของที่ระลึกยังสะท้อนความไม่เท่าเทียมทางเพศอยู่เล็กน้อย ทรูปป์ และศิริจิต สุนันตะ (Trupp & Sunanta, 2017) กล่าวว่าอาชีพขายของที่ระลึกของพวกเธอแม้ว่าจะเป็นส่วนสำคัญของการหารายได้ แต่ก็ยังเป็นอาชีพที่คนอาข่ามองว่าเป็นกิจการที่ผู้หญิงทำ เนื่องจากผู้ชายมีความเชื่อายในการประกอบการค้าในลักษณะนี้ การขายของที่ระลึกเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ (ethnic tourism) ที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในการหารายได้มาอย่างเนิ่นนานหลังจากที่รัฐบาลไทยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือชาติพันธุ์ (ทวีข จตุรพลฤกษ์, 2538; Tooker, 2004; Toyota, 1998) พวกเขาส่งเงินกลับบ้านให้สามีที่ต้องอยู่บ้านเพื่อดูแลลูกและพื้นที่การเกษตร รวมถึงการสะสมเงินเพื่อการศึกษาของลูกหรือการสร้างฐานะ พวกเขาจึงเป็นแรงงานผลิตสำคัญในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยเฉพาะสินค้าประเภทผ้าผูกข้อมือ กระเป๋า หรือเครื่องประดับศีรษะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าชาติพันธุ์และของที่ระลึกที่ล้วนต้องการทักษะการเย็บปักถักร้อย และเรียกร่องลักษณะของความเป็นผู้หญิงในการประกอบการ ผู้หญิงอาข่าได้เรียนรู้ทักษะเหล่านี้จากการถ่ายทอดจากรุ่นแม่สู่รุ่นลูกมาอย่างยาวนาน เมื่อพวกเขาตัดสินใจเข้าสู่การขายของที่ระลึกในพื้นที่เมืองท่องเที่ยวต่าง ๆ พวกเธอยังถูกคาดหวังว่าควรทำหน้าที่แม่และภรรยาในการดูแลครอบครัว แม้ว่ากรายย้ายถิ่นไปหารายได้จะทำให้เธอสามารถยกระดับเศรษฐกิจครัวเรือน แต่ผู้ชายกลับได้รับการยกย่องมากกว่าในฐานะที่เป็นผู้นำครอบครัวที่จัดการทุกอย่างที่บ้าน แสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในการแบ่งงานระหว่างหญิงชายในระดับครัวเรือน (Trupp & Sunanta, 2017)

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้น บทความนี้จึงศึกษาบทบาทของผู้หญิงอาข่าในพื้นที่เศรษฐกิจที่บ้านดงยาง ตำบลนาพูน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ชาวอาข่าในพื้นที่นี้ดั้งเดิมอพยพมาจากอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย เมื่อราวปี พ.ศ. 2536 การเข้าสู่พื้นที่เศรษฐกิจ

ของผู้หญิงอาชานในชุมชนแห่งนี้คือการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ ที่ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ทำไร่มันสำปะหลังและข้าวโพด เมื่อหมดช่วงการเกษตรที่รัดตัว ผู้หญิงเหล่านี้จะรับจ้างทั่วไป รวมถึงอาจย้ายถิ่นไปทำงานต่างถิ่นหรือในเมืองใกล้ ๆ เช่น งานโรงงาน นอกจากนี้ ชุมชนนี้ยังได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐของจังหวัดแพร่ ทำให้มีการจัดงานประเพณีอาข่าเชิญชวนให้คนนอกชุมชนเข้ามาเยี่ยมชมเป็นครั้งคราวในปีหนึ่ง ๆ ผู้หญิงอาข่าจึงสามารถหารายได้จากการขายของที่ระลึกด้วย นอกจากนี้ พวกเธอยังมีช่องทางหารายได้จากการปักผ้าเพื่อนำไปตัดเย็บเสื้อผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าที่มีผู้ว่าจ้างให้ปักอีกทอดหนึ่ง ซึ่งเพิ่งเริ่มได้ในช่วง พ.ศ. 2565-2566 นอกจากบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่เศรษฐกิจแล้ว ประเด็นสำคัญสำหรับงานวิจัยนี้คือการท่องเที่ยวทางเพศภาวะของผู้หญิงอาข่าในการอยู่ในพื้นที่บ้าน ที่ผู้หญิงถูกคาดหวังให้ดูแลบ้านและครอบครัวตั้งแต่เป็นเด็กสาว ในสถานการณ์ที่บทบาทของผู้หญิงที่เพิ่มขึ้นในพื้นที่เศรษฐกิจ นอกจากงานในภาคเกษตร การรับจ้างทั่วไป การปักผ้าหรือทอผ้า การขายของที่ระลึก รวมทั้งบทบาทในภาคเกษตรกรรม ทำให้ผู้หญิงชาติพันธุ์มีอำนาจการต่อรองกับบทบาททางเพศภาวะที่ถูกคาดหวังมากขึ้น (กรองทอง สุดประเสริฐ, 2551; ทวีช จาตุรพฤกษ์, 2538)

ถึงกระนั้น ผู้หญิงอาข่ายังต้องตกอยู่ในความเหลื่อมล้ำและความไม่เท่าเทียมของการแบ่งงานกันทำระหว่างหญิงชาย (Trupp & Sunanta, 2017) หรือสถานการณ์ในงานของปรารณา จันทรพันธุ์ (Chantaruphan, 2019) ที่ศึกษาผู้หญิงอาข่าที่ย้ายถิ่นผ่านการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และแสดงให้เห็นการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ในบริบทดังกล่าวหนึ่งในผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 3 คนเปิดเผยว่าการย้ายถิ่นทำให้ได้รับอิสรภาพจากกฎเกณฑ์ประเพณี โดยเฉพาะการแต่งงานและการทำหน้าที่ผู้หญิงในสังคมอาข่าที่มีแนวโน้มประสบความสำเร็จในครอบครัว ตลอดจนการเข้าถึงโอกาสการศึกษาและอาชีพการงานที่หลากหลายกว่าอยู่ในภาคเกษตร ปรารณาชี้ให้เห็นว่าการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงอาข่าทำให้เธอได้สร้างตัวตนใหม่ (self-reconstruction) นำไปสู่การสร้างความหมายใหม่ในสังคมปิตุธิปไตยของอาข่า ที่ ณ ช่วงเวลาปัจจุบัน ผู้หญิงมีอำนาจมากขึ้นในทางเศรษฐกิจและเป็นส่วนหนึ่งของการหารายได้สนับสนุนครอบครัว

บทความนี้จึงศึกษาการต่อรองอัตลักษณ์ด้านเพศภาวะที่สัมพันธ์กับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของผู้หญิงอาข่า ในบริบทที่มีความท้าทายกว่าการย้ายถิ่นไปอยู่ในเมืองหรือในพื้นที่การท่องเที่ยว กล่าวคือผู้หญิงอาข่าบ้านเปาปม-ดงยางอยู่กับครอบครัวหรือในหมู่บ้านในปัจจุบัน บางคนอาจมีประสบการณ์ไปทำงานรับจ้างต่างถิ่น แต่ก็ได้กลับมาอยู่กับครอบครัวด้วยทั้งอายุที่มากแล้วและผู้หญิงที่ต้องทำหน้าที่ภรรยาและแม่ของลูก บทบาทดังกล่าวจึง

เรียกร้องการทำหน้าที่ของความเป็นผู้หญิงดั้งเดิม ดูแลสามีและลูก หรือในสังคมที่ชายเป็นใหญ่ แต่ขณะเดียวกันตัวผู้หญิงยังต้องสนับสนุนหรือมีบทบาทการหาเลี้ยงชีพเพื่อยกระดับครอบครัว ด้วยการเข้าสู่พื้นที่เศรษฐกิจซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็นแรงกำลังทั้งในภาคเกษตร รับจ้างทั่วไป ขายสินค้าที่ระลึกให้กับคนภายนอกชุมชนในบางโอกาส และการหารายได้เสริมจากการปักผ้า เพราะฉะนั้นแล้วความเป็นผู้หญิงอาชานที่บ้านเปาปม-ดงยางทั้งที่โสด หรือแต่งงานและมีลูก จังยังมีการต่อรองความเป็นเพศภาวะอยู่ทั้งใน 2 พื้นที่หลักคือพื้นที่บ้าน และพื้นที่เศรษฐกิจไปพร้อมกัน ๆ ประเด็นต่อมาคือการมีบทบาททางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นนั้น นำไปสู่การเสริมสร้างอำนาจ (women's empowerment) ให้กับผู้หญิงอาชาอย่างไร นอกจากนี้ งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการสร้างความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อาชานในพื้นที่อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ที่แทบไม่ปรากฏงานศึกษาในทางวิชาการในช่วงเวลาที่ผ่านมา

คำถามการวิจัย

- 1) ผู้หญิงอาชามีบทบาทอย่างไรในพื้นที่เศรษฐกิจได้แก่ภาคเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์
- 2) การมีบทบาทในพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าวนำไปสู่การต่อรองทางเพศภาวะของผู้หญิงอาชาและการเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิงอย่างไร

บททวนวรรณกรรมและกรอบแนวคิด

ชาติพันธุ์อาชานในพื้นที่เศรษฐกิจกับการต่อรองอำนาจ

ในส่วนนี้บททวนงานศึกษาที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่ส่งต่อการดำรงอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ และงานบางส่วนกล่าวถึงการต่อรองของผู้หญิงในความสัมพันธ์ทางอำนาจในบริบทต่าง ๆ มิกะ โตโยต้า (Toyota, 1998) ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา ชุมชนอาชาได้รับการสนับสนุนให้เปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองไปสู่เกษตรเชิงพาณิชย์ อีกเป้าหมายหนึ่งเพื่อกำจัดการปลูกฝิ่นในพื้นที่สูง ทำให้อาชาเปลี่ยนสถานะจากเกษตรกรเป็นแรงงานในภาคเกษตร และมีความจำเป็นต้องซื้อสินค้าอุปโภคบริโภครวมถึงข้าวจากคนในพื้นที่เมือง ต่อมาช่วง ค.ศ. 1990 ประเทศไทยเริ่มนโยบายจำกัดหรือลดขนาดการใช้พื้นที่ป่าไม้ ทำให้อาชาและชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงถูกจำกัดการขยายที่ทำกิน ทำให้หารายได้จากภาคเกษตรได้น้อยลง จนอาชานจำนวนมากย้ายถิ่นสู่เมืองใหญ่โดยเฉพาะเชียงใหม่

การย้ายถิ่นสู่เมืองใหญ่ที่เกิดขึ้นทำให้คนอาชาที่ในเวลานั้นได้เปลี่ยนมานับถือ

ศาสนาคริสต์แล้วตั้งแต่ช่วง ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา โตโยต้า (Toyota, 1998) มองว่าการเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์เป็นหนึ่งใน 4 ลักษณะทางอัตลักษณ์ของอาข่าในเมืองเชียงใหม่ หลักฐานสำคัญคือโบสถ์คริสต์ในเมือง อัตลักษณ์ประการที่สองคือการผสมผสานความเป็นไต (Tai) ที่เกิดจากการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม ระหว่างคนอาข่ากับคนที่มาจากแคว้นยูนนาน ในจีนที่มีคนไตอยู่จำนวนมาก เช่น ไตลื้อ อัตลักษณ์ประการที่สามคือความเป็นจีนจากผู้ที่มิบรพบุรุษมาจากยูนนานซึ่งเป็นต้นทางที่อาข่าอพยพมา อัตลักษณ์ประการสุดท้ายคือความเป็นอาข่าที่อยู่ภายใต้บริบทของประเทศไทย เช่น ลูกชายของครอบครัวอาข่าถูกส่งเข้าโรงเรียนไทยและการศึกษาชั้นสูงในเมือง

เดบารห์ ทูเกอร์ (Tooker, 2004) ศึกษาอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์อาข่าบ้านผาหมี ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ภายใต้พลวัตความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 1980 ที่คนอาข่ายังแสดงอัตลักษณ์ร่วม (collective identity) ของความเป็นชาติพันธุ์ ครอบคลุมถึงชีวิตทางสังคม การทำงาน พิธีกรรมที่เป็นทางการ การใช้ชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมอาหาร การนอน รูปแบบการแต่งกาย และการปรับตัวในแต่ละช่วงเวลาหรือสถานที่ รวมถึงความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ (gender relations) ของคนภายในชุมชนและนอกชุมชนที่ไม่ใช่คนอาข่า จนถึงช่วง ค.ศ. 1998 ที่รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายแนวคิดรัฐ-ชาติพร้อมสร้างโครงการที่มีฐานความคิดทุนนิยมเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

ทูเกอร์ (Tooker, 2004) เสนอแนวคิดอัตลักษณ์ที่จัดประเภทหรือแยกกลุ่ม (compartmentalized/ modular) เธออธิบายว่าความเป็นอาข่าถูกใช้ในแต่ละบริบทหรือสถานการณ์ที่แตกต่างกัน อันเนื่องมาจากการเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทย และแนวคิดทุนนิยมในการทำลายภาพลักษณ์การปลูกฝิ่นของคนบนพื้นที่สูง และวิถีเกษตรแบบไร่หมุนเวียน (swidden agriculture) วิถีเกษตรนี้ถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นการทำไร่เลื่อนลอย (slash-and-burn) ที่มีการทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ในช่วง ค.ศ. 1985 อัตลักษณ์ร่วมของชาวอาข่าผาหมีเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ที่เห็นได้ชัดคือการแต่งตัวแบบคนไทยในชีวิตประจำวัน ถึงกระนั้นคนอาข่ายังคงดำรงประเพณีหรือพิธีกรรมสำคัญ เช่น การเคารพบรรพบุรุษ ส่วนการดำรงวิถีปฏิบัติตามแนวทางอาข่าซึ่งหรือความเป็นอาข่านั้นผ่อนคลายลงหรือมีความท้าทายในการปฏิบัติเมื่อระบบเกษตรไม่ได้มีลักษณะแบบยังชีพ หากเข้าสู่ระบบเชิงพาณิชย์ ทำให้การแสดงอัตลักษณ์ของคนอาข่านั้นมีการแบ่งแยกหรือเปลี่ยนไปตามบริบท โดยเฉพาะการนับถือศาสนาคริสต์ วิถีชีวิตประจำวันที่กลายเป็นไทย หรือการรื้อฟื้นพิธีกรรมไหว้บรรพบุรุษขึ้นมาใหม่

ในช่วง ค.ศ. 1980-1990 รัฐบาลไทยได้เริ่มส่งเสริมให้ไทยเป็นปลายทางการท่องเที่ยวของชาวต่างชาติ โดยมีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ บนพื้นที่สูงเป็นแหล่งดึงดูดการท่องเที่ยวในรูปของทัวร์ป่า ก่อนจะพัฒนามาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาติพันธุ์บนฐานการท่องเที่ยวชุมชนในเวลาต่อมา ในเวลานี้ชุมชนอาข่าบางแห่งได้เข้าสู่การเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวต่างชาติ และได้นำเสนออัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสินค้าที่เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม (tourist gaze) การท่องเที่ยววัฒนธรรมเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ มีงานศึกษาจำนวนหนึ่งกล่าวถึงการท่องเที่ยวของชุมชนอาข่าที่พวกเขาต้องต่อรองอัตลักษณ์ภายใต้การรุกรานของการท่องเที่ยว เช่น ภัทรพันธ์ เสริมสวัสดิ์ศรี (2557) ศึกษาชุมชนอาข่าที่หมู่บ้านอาข่าปากกล้วย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย โดยมีद्यตุงเป็นศูนย์กลางให้คนได้มาเยี่ยมชมสถานที่ ชุมชนอาข่าแห่งนี้ได้นำการละเล่นมาแสดงให้นักท่องเที่ยวได้ชม นำหัตถกรรมดั้งเดิมมาดัดแปลงเป็นสินค้าให้ทันสมัยเพื่อจำหน่ายเป็นของที่ระลึก ส่วนในหมู่บ้านเริ่มมีการให้บริการที่พักเพื่อหารายได้นอกเหนือจากภาคเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม งานนี้กล่าวถึงผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นกับชุมชนอาข่าด้านการแต่งกาย ที่คนรุ่นใหม่นิยมการแต่งกายทันสมัยมากกว่าชุดชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดขึ้น ทิพวรรณ อินันทนานนท์ (2557) ได้กล่าวถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนอาข่าแห่งหนึ่งเช่นกัน ด้านบวกคือการมีรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากที่พักโฮมสเตย์ การขายของที่ระลึก ส่วนผลกระทบด้านลบคือทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติเสื่อมโทรมลง ส่วนอนันตา สุขวัฒน์ (2564) ศึกษาชุมชนอาข่าผาหมี อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย กล่าวถึงประเด็นความเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรม คือการที่ชุมชนลดความเชื่อทางประเพณีและพิธีกรรมจาก 23 ให้เหลือ 3 ประเพณีหลัก นอกจากนี้ ยังมีการปรับเปลี่ยนประเพณีสำคัญคือโล้ชิงช้า จากความดั้งเดิมที่ต้องใช้ไม้เนื้อแข็งมาเป็นเหล็กเพื่อให้คงทนและเหมาะสมกับการให้นักท่องเที่ยวได้ลองนั่งเล่นได้ยาวนานกว่า

หลังจากที่อาข่าเริ่มอพยพจากชุมชนชนบทเข้ามาหาโอกาสในเมืองใหญ่ มีงานที่อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว เช่น ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2550) ศึกษาผู้หญิงอาข่าเร่ขายของที่ระลึกในบริเวณไนท์บาซาร์ที่สร้างการต่อรองในหลายบริบท ไม่ว่าจะเป็นการต่อรองกับการถูกปฏิบัติสร้างความเป็นคนอื่นของคนต่างชาติพันธุ์ ทำให้ชาวอาข่าสร้างพื้นที่ที่สามซึ่งหมายถึงพื้นที่การแสดงความเป็นคนอื่นออกมา จากการที่ถูกกดทับด้วยสถานะเดิมเพื่อช่วยปลดปล่อยตัวเองออกมาจากความเป็นอาข่าและสามารถค้าขายร่วมกับผู้อื่นได้ การจัดการร่างกายของอาข่าปรากฏขึ้นด้วยการแต่งกาย และสินค้าถูกสร้างขึ้นใหม่หลายรูปแบบตลอดจนภาษาและมารยาทที่ใช้ในการขายสินค้า แต่ในอีกแง่หนึ่งการจัดการความเป็นคนอื่น

ในพื้นที่ของอาข่าที่ถูกยึดจับโดยผู้ค้าหรือผู้ประกอบการกลุ่มอื่น ทำให้อาข่ายังคงต้องแสดงความเป็นตนเองเอาไว้ในระดับหนึ่งด้วยเพื่อเป็นผลประโยชน์ต่อการเร่ขายสินค้าให้แก่ นักท่องเที่ยว งานอีกชิ้นโดยไพโรจน์ คงทวีศักดิ์ (2555) เสนอว่าชาติพันธุ์อาข่าได้สร้างความ เป็นชาติพันธุ์มากขึ้น ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทพื้นที่เช่น เมืองหรือจังหวัดที่อาข่าอาศัยอยู่ ดังนั้น ในสภาวะความเป็นอาข่าที่ถูกปกปิดหรือถูกกดทับไว้ มีบางครั้งที่เป็นอาข่าหรืออาข่า มีการแสดงออกมาอย่างมีชีวิตชีวาตามสถานการณ์และรูปแบบตายตัว เช่น การพร้อมใจ แต่งกายชุดอาข่าเพื่อเข้าร่วมแสดงพิธีต่าง ๆ ที่ทางเทศบาลเมืองจัดขึ้นเพื่อตอบสนองกับ อำนาจเศรษฐกิจการเมือง

สุสัณหา ยิ้มแย้ม และรังสิยา นารินทร์ (2558) ศึกษาเรื่องพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ และความรุนแรงในครอบครัวของสตรีอาข่าในบริบทการย้ายถิ่นและการประกอบอาชีพใน ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ เช่น งานรับจ้างทั่วไป งานบ้าน งานเสิร์ฟในร้านอาหาร หรืองาน เร่ขายของตามแหล่งท่องเที่ยว แหล่งชุมชน หรือรับจ้างในโรงงาน เหตุผลที่ทำให้พวกเธอย้าย มาทำงานในตัวเมืองมากขึ้นเกิดจากนโยบายของรัฐในการเข้าถึงการใช้ที่ดินและทรัพยากร ทำให้ชาวอาข่าหลายชุมชนถูกโยกย้ายจากถิ่นเดิมไปตั้งชุมชนใหม่ ส่งผลกระทบในเรื่องการ ทำมาหากินของคนอาข่า และกระตุ้นให้เยาวชนและวัยรุ่นนออกจากชุมชนดั้งเดิมไปหางานทำ ในตัวเมือง ส่วนใหญ่เป็นงานระดับปฏิบัติการที่ไม่ใช้ความรู้และทักษะมาก สถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงทำให้คนอาข่าโดยเฉพาะผู้หญิงมีความเสี่ยงที่จะเผชิญกับความรุนแรงในหลายรูปแบบ

นอกจากนี้ มีงานของภานนท์ คุ่มสุภา และมาโนช ชุ่มเมืองปัก (2564) ศึกษาการ เข้าสู่เศรษฐกิจผ่านการผลิตกาแฟของชาวอาข่า โดยกล่าวเฉพาะเจาะจงถึงกิจการเพื่อสังคม กาแฟอาข่าอามาที่มีเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ชาวอาข่าบ้านแม่จันใต้ จังหวัดเชียงราย ซึ่งทำให้เห็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เชื่อมโยง ชาวอาข่ากับวัฒนธรรมอื่น ๆ ผ่านกาแฟ เนื่องจากการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยใช้กาแฟ เป็นสื่อกลางแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายบริบท เช่นการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้ กลายเป็นกิจการกาแฟ การเปลี่ยนวิถีชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยว เชิงกาแฟ เป็นต้น

งานศึกษาของอเล็กซานเดอร์ ทรูปป์ (Trupp, 2015a, 2015b) ชี้ว่าไม่ใช่แค่การ ย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองมาเร่ขายสินค้าของที่ระลึกเท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไป ผู้หญิงอาข่าเมื่อ มีประสบการณ์การย้ายถิ่นแล้วระยะหนึ่ง พวกเธอสามารถสร้างความรู้และทักษะจนเป็น เจ้าของกิจการขนาดย่อม แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ประกอบการภายใต้โครงสร้างการเมือง สังคมเศรษฐกิจ และกฎหมาย เบื้องต้นคือการแต่งกายด้วยชุดประจำชาติพันธุ์เพื่อดึงดูด

นักท่องเที่ยวในเมืองเชียงใหม่ให้ชื่อของประเภทเครื่องประดับ จนกระทั่งเห็นว่ามีการแข่งขันสูงในเมืองนี้ บางส่วนตัดสินใจย้ายไปยังเมืองอื่นเพื่อหาตลาดใหม่ที่ต่างออกไป เช่น นักท่องเที่ยวตะวันตกวันออกกลางในย่านสุขุมวิท นักท่องเที่ยวญี่ปุ่นแถวสีลม และจากประเทศตะวันตกที่ชายหาด โดยสร้างกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับความแตกต่างทางพื้นที่และกลุ่มนักท่องเที่ยว รวมถึงสร้างทุนทางสังคม (social capital) ได้แก่ความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างผู้ค้าขายด้วยกัน รวมถึงการต่อรองและรับมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าผู้หญิงอาข่าไม่ใช่แค่อพยพจากชุมชนและอยู่ในเมืองโดยไม่เคลื่อนย้ายไปไหนอีก หากได้สร้างการเคลื่อนย้ายไปตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อหาโอกาสที่ดีกว่าอยู่ตลอด

การเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิง (Women's Empowerment)

บทบาทของผู้หญิงอาข่าในพื้นที่เศรษฐกิจนำมาซึ่งอำนาจการต่อรองในพื้นที่บ้านและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในครัวเรือน และเป็นการเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิงมากขึ้น โนลา คาเบียร์ (Kabeer, 1999) อธิบายแนวคิดการเสริมสร้างอำนาจ (empowerment) ว่าหมายถึงสถานการณ์ที่ปัจเจกผู้เคยอยู่ในสถานการณ์ที่มีข้อจำกัด สามารถสร้างทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ให้กับชีวิตตนเองและสร้างการเปลี่ยนแปลงในขณะเดียวกัน โดยวัดความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ 3 มิติ ได้แก่ 1) ทรัพยากร (resource) ที่มีหลากหลายรูปแบบ วัตถุ ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เพียงการเข้าถึงทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงความสามารถในการเรียกร้องสิทธิตามเกณฑ์ของทรัพยากรในอนาคตด้วย 2) การมีอำนาจตัดสินใจด้วยตนเอง (agency) ที่รวมถึงกระบวนการของการตัดสินใจ และการแสดงออกในการตัดสินใจ 3) การประสบความสำเร็จ (achievement) รวมถึงผลลัพธ์ที่แสดงถึงการอยู่ดีมีสุข (well-being) ทั้งสามองค์ประกอบนี้สัมพันธ์กันและแยกจากกันไม่ได้เมื่อต้องประเมินการเสริมสร้างอำนาจให้กับผู้หญิงหรือการสร้างความเท่าเทียมระหว่างเพศ

ความสามารถในการเลือก (ability to make choice) นั้นต้องขึ้นอยู่กับความเป็นไปได้ของทางเลือก (alternatives) ที่มีอยู่ด้วย จึงจะแสดงถึงความสามารถในการเลือกที่แท้จริงและมีความหมายให้กับปัจเจก ขณะเดียวกันทางเลือกที่มีอยู่นั้นต้องแสดงให้เห็นถึงอำนาจเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับผู้หญิงที่มีทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ในการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการเลือกคนที่จะแต่งงานด้วย เลือกที่จะมีบุตรหรือไม่ ดังนั้น ปัจเจกจึงจำเป็นต้องมีทรัพยากร ซึ่งถือเป็นสภาพก่อนการเลือก เข้าสู่กระบวนการ (process) ที่แสดงถึงอำนาจของตนเอง (agency) ในการเลือกเพื่อบรรลุเป้าหมาย (achievement) ในฐานะที่

เป็นผลลัพธ์ (Kabeer, 1999) การเข้าถึงทรัพยากรจึงนำไปสู่การแจกจ่ายหรือกระจายที่อิงกับกฎเกณฑ์หรือข้อตกลงที่เป็นธรรม สะท้อนความสัมพันธ์ทางอำนาจของคนและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่ย่อมส่งผลต่อการตัดสินใจเลือก

ส่วนมิติการมีอำนาจในการตัดสินใจนั้น รวมถึงความสามารถที่จะระบุเป้าหมายและการกระทำที่นำไปสู่การตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ ที่สร้างความหมาย แรงจูงใจ และเป้าประสงค์ที่มีพลังสำหรับการเปลี่ยนแปลงหรือสร้างอำนาจให้กับตนเอง ดังนั้น การกระทำดังกล่าวจึงมีขอบเขตที่กว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นการต่อรอง การยอมอยู่ใต้อำนาจ (subversion) การบงการหรือชักใย (manipulation) หรือการต่อต้าน เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางอำนาจขึ้น ดังนั้น การสร้างอำนาจในการตัดสินใจของปัจเจกสามารถสร้างการรับรู้ที่เป็นไปได้ทั้งทางบวกและทางลบ เช่น การใช้อำนาจควบคุมผู้อื่นหรือปัจจัยอื่นให้เกิดขึ้น การมีทรัพยากรและการมีอำนาจในการตัดสินใจดังกล่าวทำให้เกิดความสามารถ (capability) คือศักยภาพของปัจเจกที่จะมีชีวิตตามที่ตนเองต้องการ หรือสร้างคุณค่าให้กับการดำรงอยู่หรือการกระทำใด ๆ (Kabeer, 1999)

คาเบียร์ (Kabeer, 1999) สรุปว่าเมื่อพิจารณาจากกรอบแนวคิดทั้ง 3 มิติดังกล่าว การที่ปัจเจกมีทั้งสามสิ่งที่สัมพันธ์กันจึงนำไปสู่ความไม่เท่าเทียม อันเนื่องมาจากความแตกต่างของทรัพยากร อำนาจในการตัดสินใจ และความสามารถในการดำรงอยู่หรือสร้างการกระทำที่มีความหมายหรือคุณค่าในการเปลี่ยนแปลง รวมถึงความเท่าเทียมด้านเพศภาวะในสังคมใดสังคมหนึ่ง ที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์และการกำหนดหน้าที่และบทบาทของหญิงและชาย ดังนั้น ในสังคมที่ต่างกันด้วยองค์ประกอบดังกล่าว จึงสร้างให้ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจที่ต่างกันออกไป และนำไปสู่ความสามารถในการเลือกที่ไม่เท่าเทียมกัน ความต่างดังกล่าวจึงทำให้ผู้หญิงแม้แต่ในสังคมเดียวกันก็อาจทำให้เกิดการเสริมสร้างอำนาจให้กับตนเองที่ไม่ได้อยู่ในระดับเดียวกันได้ ดังการยกตัวอย่างอำนาจการตัดสินใจในครัวเรือนในประเด็นต่าง ๆ ของผู้หญิงในประเทศโลกที่ 3 จากอียิปต์ อินเดีย ในจีเรีย ซิมบับเว เนปาล อิหร่าน ปากีสถาน และบังกลาเทศ (Kabeer, 1999, pp.445-446) นอกจากนี้ การที่ผู้หญิงคนเดียวก็มีสถานะหรือบทบาททางสังคมที่แตกต่างก็อาจทำให้การบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำรงอยู่หรือการกระทำนั้นแตกต่างกันหรือไม่เท่ากัน เช่น ผู้หญิงที่มีสถานะเป็นแม่อาจจะประสบความสำเร็จมากกว่าการเป็นภรรยา (Kabeer, 1999, p.450)

บทบาทของผู้หญิงในพื้นที่เกษตรกรรม

เนื่องด้วยบทความนี้ศึกษาผู้หญิงอาชานในพื้นที่เศรษฐกิจซึ่งหมายถึงพื้นที่เกษตรกรรม พบว่าผู้หญิงอาชานเป็นส่วนหนึ่งของผู้หญิงในภาคชนบทที่มีบทบาทหลักในภาคการผลิตในเกษตรกรรม ซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับผู้หญิงในภาคเกษตรกรรมอื่น ๆ องค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO, 2011) รายงานว่าผู้หญิงในพื้นที่ชนบทในประเทศกำลังพัฒนาในหลายประเทศ เป็นผู้มีบทบาทหลักหรือผู้รับผิดชอบสูงในกิจกรรมทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร แรงงานในไร่ หรือผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงในพื้นที่เกษตรกรรมเกือบทุกแห่งประสบปัญหาาร่วมกันเมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชาย คือการเข้าถึงทรัพยากรที่เพิ่มผลการผลิต ตลาดและบริการ นอกจากนี้ พบว่าผู้หญิงมักได้รับผิดชอบหรือมีหน้าที่ดูแลการผลิตในแปลงการผลิตที่เล็กกว่า เช่น พืชผักสวนครัวที่ปลูกใกล้ ๆ บ้าน เลี้ยงสัตว์ และดูแลสระน้ำขนาดเล็ก ๆ สำหรับการทำเกษตร ขณะที่ผู้ชายมักมีบทบาทหลักในการทำเกษตรกรรมขนาดใหญ่ เช่น เกษตรกรรมพืชไร่หรือพืชเงินสด (cash crop) หรือปศุสัตว์ขนาดใหญ่ เช่นเดียวกับรายงานของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (Habtezion, 2016) ที่ระบุว่าผู้หญิงมักได้รับบทบาทหรือความรับผิดชอบในการกิจด้านสร้างความมั่นคงทางอาหารสำหรับครอบครัวผ่านกิจกรรม เช่น การปลูกและรักษา “สวนครัว” (kitchen garden) ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกผัก ผลไม้ หรือพืชพันธุ์ธัญญาหารสำหรับการผลิตเพื่อยังชีพ (subsistence farming) การสร้างและรักษาความมั่นคงทางอาหารจึงเกี่ยวพันกับอาหารและโภชนาการ ซึ่งรวมถึงแหล่งน้ำ สุขภาพ สุขอนามัย สุขภาพที่ดีอยู่อาศัย เสื้อผ้า พลังงาน และการศึกษา มิติความรับผิดชอบและการกิจเหล่านี้ส่วนใหญ่ตกเป็นของผู้หญิง ซึ่งรวมถึงหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลเด็กและคนชราในเกือบทุกสังคมและวัฒนธรรม (Habtezion, 2016)

ภาระหน้าที่ของผู้หญิงในพื้นที่เศรษฐกิจจึงไม่สามารถแยกหรือตัดขาดจากกิจกรรมในครัวเรือนได้ ตรรกะนี้จึงถือเป็นช่องว่างระหว่างเพศภาวะที่เกิดขึ้น ดังนั้นแล้วผู้หญิงจึงมีหน้าที่ที่หลากหลายตั้งแต่การผลิตพืชพันธุ์ เลี้ยงสัตว์ แปรรูปและเตรียมอาหารทำงานในฐานะแรงงานในไร่การผลิต หรืออาจไปรับจ้างทำงานอื่นในภาคชนบท เก็บเกี่ยวหรือนำ ตลอดจนเข้าสู่การค้าและการตลาด การดูแลเด็กและครอบครัวเพื่อดำรงความเป็นครอบครัว งานต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ถูกนับว่าเป็นการจ้างงานที่สร้างรายได้ในทางเศรษฐกิจ (economically active employment) (FAO, 2011) เมื่อพิจารณากิจกรรมในภาคการเกษตรงานต่าง ๆ มีการแบ่งกันทำตามความแตกต่างทางเพศทางกายภาพ ผู้ชายมักทำหน้าที่ที่ใช้ร่างกายหรือแรงกาย เช่น การถางเตรียมดินเพาะปลูก การไถพรวน การเก็บเกี่ยว การหา

แหล่งน้ำเข้าภาคเกษตร หรือการใช้ระบบชลประทานขนาดเล็ก ขณะที่ผู้หญิงรับผิดชอบงานที่ใช้แรงงานน้อยกว่า เช่น คัดหาเมล็ดพันธุ์ กำจัดวัชพืช การเพาะปลูก และกิจกรรมหลังเก็บเกี่ยวผลผลิต (Jost et al., 2016)

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ศึกษาชุมชนอาข่าที่หมู่บ้านเปาปม-ดงยาง ตำบลนาพูน อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ โดยการลงภาคสนาม 3 ครั้ง ในช่วงเดือนมกราคมถึงมิถุนายน 2566 บ้านเปาปม-ดงยาง ซึ่งมีประชากรชาติพันธุ์อาข่าอาศัยอยู่ทั้งหมด 3 หย่อมบ้าน ได้แก่ หย่อมด้านเหนือ หย่อมตรงกลาง และหย่อมด้านใต้ของหมู่บ้าน ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกคนที่อยู่ในหมู่บ้าน 14 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม รายชื่อของทั้งหมดดังที่ปรากฏในตาราง 1 เป็นนามสมมติ

1) กลุ่มผู้สูงอายุ เพศชาย 2 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านต่อ อายุ 42 ปี และครูเจนต์ อายุ 48 ปี ครูเจนต์เป็นคนแพร่ จบการศึกษาปริญญาตรี เขาเป็นครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” บ้านดงยางอาข่า สังกัดสำนักส่งเสริมการเรียนรู้จังหวัดแพร่ มากกว่า 20 ปีแล้ว ครูเจนต์เป็นคนที่เคยผลักดันชุมชนนี้ให้ได้รับสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ มาตั้งแต่ที่มาเป็นครูในช่วงแรกจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการทำบัตรประชาชนให้กับคนในชุมชน หรือพัฒนาสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ตลอดจนนำโครงการต่าง ๆ ด้านฝึกอาชีพและยกระดับวิถีชีวิตจากหน่วยงานรัฐ หน่วยงานท้องถิ่นและการเมือง มาพัฒนาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

2) กลุ่มผู้หญิงอาข่า แบ่งเป็นคนที่แต่งงานแล้ว 6 คน ได้แก่ อาส่อ อายุ 64 ปี อาบัว 63 ปี กันยา อายุ 42 ปี อิง อายุ 42 ปี อาเหมย อายุ 34 ปี และภาดา อายุ 23 ปี และที่ยังไม่แต่งงาน 1 คน ได้แก่ ขวัญ อายุ 18 ปี ทั้งหมดมีการศึกษาและระดับความรู้ที่ต่างกัน อาส่อ อาบัว อิงและอาเหมย ไม่ได้เรียนหนังสือ ส่วนกันยาจบการศึกษาจากการศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) ภาดาจบมัธยม 6 และขวัญจบมัธยม 3

3) กลุ่มผู้ชายอาข่าที่แต่งงานแล้ว จำนวน 3 คน ได้แก่ ธาวัน อายุ 57 ปี วีรพล อายุ 49 ปี และปวิน อายุ 49 ปี ทั้ง 3 คนไม่ได้เรียนหนังสือ

ตาราง 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูล

ลำดับ	นามสมมติ	เพศ	อายุ (ปี)	สถานภาพทางสมรส	จำนวนสมาชิกในครอบครัว	อาชีพ
ผู้นำชุมชน						
1	ผู้ใหญ่บ้านต่อ	ชาย	34	สมรส	4	ผู้ใหญ่บ้าน
2	ครูเจนต์	ชาย	48	สมรส มีลูกชาย 2 คน	4	ครู
ผู้หญิงอาช่า						
• สถานะแต่งงาน						
3	อาสอ	หญิง	64	สมรส มี ลูก 7 คน อายุ 45, 43, 42, 40, 39, 37 และ 35 ปี ตามลำดับ	7	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - ขายของที่ระลึก - ปักผ้า
4	อาบัว	หญิง	63	สมรส ลูก 6 คน ผู้หญิง 2 คน ผู้ชาย 4 คน ตอนนี้ ลูก 4 คน แยกย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว	4	- แม่บ้าน
5	กันยา	หญิง	42	สมรส มีลูก 2 คน อายุ 25 และ 26 ปี ตอนนี้ แยกย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว	2	- รับจ้างเชื่อม กระจกและ หน้าต่างกับสามี

6	อิง	หญิง	42	สมรส มีลูก 1 คน อายุ 8 ปี	3	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - รับจ้างทั่วไป
7	อาเหมย	หญิง	34	สมรส มีลูก 2 คน อายุ 17 และ 13 ปี	5	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - รับจ้างทั่วไป
8	ภาดา	หญิง	23	สมรส มีลูก 1 คน อายุ 1 ขวบ	6 (แม่, สามี, น้อง 2 คน และลูก)	- แม่บ้าน
• สถานะโสด						
9	ขวัญ	หญิง	18	โสด	3	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - รับจ้างทั่วไป
ผู้ชายอาชีพที่แต่งงานแล้ว						
10	อาฟ่อ	ชาย	57	สมรส	4	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - รับจ้างในภาค เกษตร
11	วีรพล (สามี ของกันยา)	ชาย	49	สมรส มีลูก 2 คน อายุ 25 และ 26 ปี ตอนนี้ แยกย้ายไป อยู่ที่อื่นแล้ว	4	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - รับจ้างเชื่อม กระจกและหน้าต่าง
12	เทวิน (สามี ของอาเหมย)	ชาย	49		4	- เกษตรกร (ข้าวโพด มันสำปะหลัง) - รับจ้างทั่วไป

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การอพยพย้ายถิ่นของชาติพันธุ์อาข่าในจังหวัดแพร่

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (2542, น. 42) กล่าวถึงชาติพันธุ์อาข่าไว้ในหนังสือ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่” โดยใช้คำว่า “อิก้อ” ว่าได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดแพร่ใน พ.ศ. 2516 โดยอพยพมาจากบ้านแม่คำ อำเภอมะจัน และอำเภอมะป้าหลวง จังหวัดเชียงราย เมื่อย้ายมาอยู่ในจังหวัดแพร่ ชาวอาข่าอยู่รวมตัวกันเป็นหมู่บ้านในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ยม ที่บ้านดงตำบลสวนเขื่อน อำเภอมะป้าหลวง ซึ่งกำลังจะเตรียมตัวออกจากพื้นที่อุทยาน และอีกส่วนหนึ่งอาศัยอยู่ใน 2 หมู่บ้านหลัก คือ บ้านอิก้อสะเอียบต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นบ้านแม่พร้าว ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง และบ้านดงยาง ตำบลนาพูน อำเภอมะจัน เช่นเดียวกับข้อมูลของศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2551, น.138-139) กล่าวว่ากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในจังหวัดแพร่ ซึ่งรวมถึงลัวะ ขมุ มลาบรี ม้ง อาข่า และคนดง สำหรับอาข่าได้เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณหุบเขาบ้านอิก้อสะเอียบ เขตอำเภอสอง และมีบางส่วนอาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ยม

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ (2542, น. 42) ยังนำเสนออีกว่าชาวอาข่าส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ประกอบอาชีพทำไร่ฝ้าย งาม และรับจ้างต่าง ๆ ทำให้ขาดแคลนอาหารบริโภคเนื่องจากประสบปัญหาด้านที่อยู่อาศัย ที่ทำกินและผลผลิตตกต่ำ จึงต้องออกไปรับจ้างในท้องที่อื่นภายในจังหวัด หมู่บ้านของกลุ่มอาข่ามีปัญหาการคมนาคมไม่สะดวกในช่วงฤดูฝน ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี กลุ่มอาข่ายึดมั่นและมีความเชื่อในลัทธิบูชาบรรพบุรุษที่เข้มงวดมาก มีวัฒนธรรมที่เป็นของตนเองที่อยากจะเปลี่ยนแปลง ทำให้มีปัญหาในการปรับตัว เข้ากับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปลำบาก ครอบครัวของชาวอาข่าเป็นครอบครัวขยาย ฝ่ายชายซึ่งเป็นสามีสามารถมีภรรยาได้หลายคน อำนาจในครอบครัวเป็นของฝ่ายชาย

จากนั้นชาวอาข่าได้อพยพจากพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานในตอนแรกไปยังส่วนอื่น ๆ ของจังหวัดแพร่ ใน พ.ศ. 2535 บางส่วนได้อพยพมาอยู่หมู่บ้านเปาปม-ดงยาง ตั้งอยู่ห่างจากทางเข้าถนนสายแพร่-สุโขทัยประมาณ 300 เมตร ในเวลานั้นมีคนจากอำเภอดงช้าง จังหวัดแพร่ และอำเภอสรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีอาณาเขตติดกันมาอาศัยอยู่ก่อนแล้ว (พิรัชพร สมุทรเพ็ชร และคณะ, 2567) คาดว่าน่าจะราว พ.ศ. 2529 (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง”, ม.ป.ป.) การอพยพของคนอาข่ากลุ่มเล็ก ๆ นำโดยนายอาใจ อามอ ได้พาคน 3-4 ครอบครัวมาตั้งเป็นกลุ่มบ้านก่อน นายอาใจรู้จักกับผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากเขามาเป็นลูกจ้างและรับจ้างทั่วไป จากนั้นจึงมีคนอาข่าเริ่มอพยพเข้ามาเรื่อย ๆ มีวัตถุประสงค์หาที่ดินทำกินเพื่อเพาะปลูกข้าวไร่และพืชไร่ ในเวลานั้น ที่ดินซื้อขายอยู่ที่ ไร่ละ 1,000 บาท (พิรัชพร สมุทรเพ็ชร และคณะ, 2567) ต่อมาใน พ.ศ. 2536 ชุมชนอาข่า เริ่มเติบโตขึ้น ทำให้ศูนย์บริการการศึกษาของโรงเรียนอำเภอวังชิ้น ได้ส่งครูมาสร้างศูนย์การเรียนรู้ เพื่อสอนหนังสือให้กับเด็ก (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง”, ม.ป.ป.)

ประชากรอาข่าที่มีการนำเสนอใน พ.ศ. 2540 อยู่ที่ 73 ครัวเรือน 82 ครอบครัว ประชากร 316 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 2.95 ของชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงทั้งหมด (คณะกรรมการ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2542, น. 42) ขณะที่ข้อมูลจาก “ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง” สำรวจโดยกองกิจการนิคมสร้างตนเองและพัฒนาชาวเขา กลุ่มกิจการชาวเขา และเผยแพร่ ใน พ.ศ.2559 ระบุว่ามีอาข่า 2 กลุ่มบ้าน 110 หลังคาเรือน 113 ครอบครัว รวมประชากร 540 คน ในส่วนของบ้านเปาปม-ดงยางนั้น คนอาข่ามาตั้งถิ่นฐานจากการอพยพมาจาก บ้านอีโก้สะเอียบหรือบ้านแม่ฟ้าว จากการสำรวจโดยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ม.ป.ป.) ซึ่งน่าจะเป็นช่วงปี พ.ศ. 2536 ระบุว่ามีประชากรอาข่าทั้งหมด 20 หลังคาเรือน อยู่กระจัดกระจายออกเป็น 3 หย่อมบ้าน ได้แก่บ้านกลาง 11 หลังคาเรือน บ้านใต้ 5 หลังคาเรือน และบ้านเหนือ 4 หลังคาเรือน มีประชากรรวมกัน 149 คน ส่วนข้อมูลทำเนียบชาติพันธุ์ ใน พ.ศ. 2559 ระบุว่ามีอาข่า 35 ครัวเรือน 35 ครอบครัว รวมประชากร 192 คน ข้อมูลล่าสุดจากวิกิชุมชน “บ้านเปาปม-ดงยาง” โดยพิรัชพร สมุทรเพ็ชร และคณะ (2567) ระบุว่ามีกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า 188 คน จาก 40 หลังคาเรือน

ข้อมูลจากผู้ใหญ่บ้าน และครูเจนต์ ซึ่งเป็นคนไทยภาคเหนือจากจังหวัดแพร่ เสริมว่าคนอาข่าอาศัยอยู่กับคนเมืองหรือคนไทยภาคเหนือซึ่งเป็นประชากรหลักของพื้นที่ ประชากรส่วนใหญ่ที่ทำอาชีพเกษตรกรรมคือทำไร่ข้าวโพดและมันสำปะหลัง ก่อนหน้านี้นัก อาข่าเมื่ออพยพมาอยู่ใหม่ ๆ ปลูกข้าวไร่และข้าวโพดสายพันธุ์ที่คนกิน และเลี้ยงสัตว์คือหมู และไก่ แต่ปัจจุบันเลิกปลูกทั้งสองพืชแล้ว เพื่อกันพื้นที่ไว้ปลูกพืชไร่เพื่อให้ได้เงินสด และซื้อข้าวบริโภคแทน และยังพยายามหาที่ดินจับจองเพื่อทำการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ครอบครัวหนึ่งมีที่ดินประมาณ 20-30 ไร่เป็นอย่างต่ำ เกษตรกรอาข่าส่วนใหญ่ยังคงใช้ แรงงานในครอบครัวก่อน คือผู้เป็นพ่อแม่ที่แบ่งหน้าที่กันทำในไร่ ส่วนลูกที่พอโตและ จะมาช่วยเสริมแรงในวันที่ไม่ต้องไปโรงเรียน นอกจากนี้ ระหว่างครอบครัวคนอาข่ายังมีการ แลกเปลี่ยนแรงงานกัน

ชาติพันธุ์อาชากับเพศภาวะ

งานจำนวนหนึ่งที่ทำให้ความสนใจกลุ่มผู้หญิงอาชากับการแสดงอัตลักษณ์ทางเพศภาวะ ภายใต้กรอบของความเป็นชาติพันธุ์อาช่า เช่น มิกะ โตโยตา (Toyota, 1998) อธิบายถึง อัตลักษณ์ของกลุ่มอาช่าในช่วงทศวรรษ 1970-1980 ที่ยังให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ ด้านพ่อหรือผู้ชาย (patrilineal) ทำให้พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูกชายและลูกสาวต่างกัน ผู้หญิงถูกคาดหวังให้มิลูกผู้ชายเพื่อสร้างระบบเครือญาติหรือสายตระกูลให้แข็งแรง และผู้หญิงจะมีตัวตนขึ้นมาได้ด้วยการแต่งงานและมีลูก หากผู้หญิงอาช่าคนใดไม่สามารถมิลูกให้กับครอบครัวได้ ผู้เป็นสามีสามารถมีภรรยาใหม่ได้ ส่วนผู้หญิงอาช่าคนนั้นอาจต้องกลับไปอยู่บ้านพ่อของตนเองหากมีการหย่าร้าง แต่ครอบครัวของของผู้หญิงอาช่าก่อนแต่งงานส่วนใหญ่อนุญาตให้พวกเธออยู่ที่บ้านไม่นานและมักกดดันให้แต่งงานใหม่ ทำให้ผู้หญิงอาช่าประสงค์ย้ายไปอยู่ในเมืองเพื่อหลีกเลี่ยงการแต่งงานที่ไม่สมใจ ผู้หญิงอาช่าบางรายให้ข้อมูลว่าหากพวกเธอยังอยู่ในบ้าน หน้าที่สำคัญคือการช่วยเหลือแม่ตั้งแต่ยังเป็นเด็กน้อยและไม่ได้ไปโรงเรียน จนอายุ 15-18 ปี ก็ถูกคาดหวังให้แต่งงาน ทำให้พวกเธอมีประสบการณ์อยู่แค่นี้หรือพื้นที่เกษตร และในพื้นที่บ้านเพื่อทำหน้าที่ดูแลสามีและลูก หลายคนอาจมีประสบการณ์พบความรุนแรงในครอบครัวจากสามีที่ทำงานหนักและผ่อนคลายด้วยการดื่มแอลกอฮอล์

งานศึกษาอาช่าเร่ขายของโพโรจน์ คงศักดิ์ (2550) สะท้อนนัยยะของความเป็นเพศที่เข้ามาเกี่ยวกับการทำมาหากินที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงอาช่า พวกเธอถูกนิยามว่าเป็น “อาช่าเร่ขาย” ด้วยการเดินขายถัสดะกร้าสินค้าไปตามท้องถนน ขณะที่บางคนต้องขายของไปและเลี้ยงลูกไปด้วย ดังนั้น การท่องเที่ยวในเมืองจึงทำให้เกิดการประสานของความแตกต่างเฉพาะตัวทางวัฒนธรรมระหว่างความเป็นผู้หญิงอาช่าและความสัมพันธ์ทางอำนาจในโครงสร้างสังคมที่ใหญ่กว่านั้น และกระตุ้นให้ความเป็นเพศภาวะปรากฏผ่านร่างกาย การดำรงอยู่ของพวกเธอภายในเมือง และทำให้ความเป็นเพศภาวะถูกสร้างใหม่อยู่ตลอดเวลาผ่านการปฏิบัติทางการค้า

อเล็กซานเดอร์ ทรูปป์ และศิริจิต สุนันตะ (Trupp & Sunanta, 2017) ศึกษาชีวิตของผู้หญิงอาช่าเร่ขายผ่านกรอบเพศภาวะ หลังจากที่มีการท่องเที่ยวชาติพันธุ์ (ethnic tourism) เติบโตและการผลิตสินค้าที่ระลึกเป็นที่ต้องการในตลาดการท่องเที่ยว ผู้หญิงอาช่าได้เข้ามามีบทบาทในการหารายได้ และส่งเงินกลับบ้านเพื่อดูแลครอบครัว รวมถึงสามีที่ต้องอยู่บ้านเพื่อดูแลลูกและพื้นที่การเกษตร อีกทั้งเป็นเงินสะสมที่ส่งกลับบ้านเพื่อการศึกษาของลูกหรือการสร้างฐานะ เช่น ปลูกบ้านใหม่หรือซื้อจักรยานยนต์หรือรถปิ๊กอัพสำหรับขนส่งสินค้าเกษตร อย่างไรก็ตาม หลักปฏิบัติหรือประเพณีความเชื่อของชาติพันธุ์อาช่าส่วนหนึ่งก็ยังดำรงอยู่

และสร้างความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศภายใต้บริบทการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ ที่พวกเธอเป็นแรงงานผลิตสำคัญในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว สินค้าชาติพันธุ์และของที่ระลึกที่ล้วนต้องการทักษะการเย็บปักถักร้อยผ้า และเรียกร้องลักษณะของความเป็นผู้หญิงในการประกอบการ ทักษะเหล่านี้ผู้หญิงอาข่าได้เรียนรู้มาจากการถ่ายทอดจากรุ่นแม่สู่รุ่นลูกมาอย่างยาวนาน และเมื่อพวกเธอตัดสินใจเข้าสู่การขายของที่ระลึกในพื้นที่เมืองท่องเที่ยว พวกเธอยังถูกคาดหวังควรทำหน้าที่แม่และภรรยาในการดูแลครอบครัว แม้ว่าการย้ายถิ่นไปหารายได้จะทำให้เธอสามารถยกระดับเศรษฐกิจครัวเรือน แต่ผู้ชายกลับได้รับการยกย่องมากกว่าในฐานะที่เป็นผู้นำครอบครัวที่จัดการทุกอย่างที่บ้าน ทั้งหมดแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการแบ่งงานกันทำ (division of labor) ระหว่างหญิงชายในระดับครัวเรือน (Trupp & Sunanta, 2017)

งานร่วมสมัยของปรารณา จันทรพันธุ์ (Chantaruphan, 2019) สะท้อนให้เห็นถึงพลวัตการย้ายถิ่นของผู้หญิงอาข่าผ่านการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม และแสดงถึงการสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ในบริบทดังกล่าว หนึ่งในผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 3 คนเปิดเผยว่าการย้ายถิ่นทำให้ได้รับอิสรภาพจากกฎเกณฑ์ประเพณี โดยเฉพาะการแต่งงานและการทำหน้าที่ผู้หญิงในสังคมอาข่าที่มีแนวโน้มประสบความสำเร็จในครอบครัว ตลอดจนการเข้าถึงโอกาสการศึกษาและอาชีพการงานที่หลากหลายกว่าอยู่ในภาคเกษตร แม้ว่าหนึ่งในนั้นจะมาจากหมู่บ้านที่เปิดให้มีการท่องเที่ยวจนทำให้เธอพบกับสามีซึ่งเป็นคนท่องเที่ยวต่างชาติก็ตาม อย่างไรก็ตาม การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงอาข่าทำให้เธอได้สร้างตัวตนใหม่ นำไปสู่การสร้างความหมายใหม่ในสังคมปิตาธิปไตยของอาข่า ที่ผู้หญิงมีอำนาจมากขึ้นในทางเศรษฐกิจ เป็นส่วนหนึ่งของการหารายได้สนับสนุนครอบครัว รวมถึงผู้หญิงอาข่าที่ย้ายถิ่นตามสามีไปอยู่ต่างประเทศ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์อาข่าที่เชื่อว่าเมื่อผู้หญิงแต่งงานและย้ายไปอยู่กับสามีหรือครอบครัวสามีแล้ว ก็ถือว่าได้ตัดสายสัมพันธ์กับครอบครัวเดิม และอาจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่เป็นลูกสาวที่ติดพ่อแม่ตนเอง

ดังนั้น ผู้หญิงอาข่าที่เข้ามามีบทบาทและอำนาจในเชิงเศรษฐกิจค่อนข้างมากในหลากหลายบริบท โดยบทบาทจะเปลี่ยนไปตามสถานการณ์รอบข้างที่อาศัยหรือมาจากปัจจัยในอดีตที่ผลักดัน วัฒนธรรม ประเพณีหรือความเชื่อที่ทำให้ผู้หญิงอาข่าดิ้นรนในการเข้ามามีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจมากขึ้น เพราะฉะนั้น ผู้หญิงหมู่บ้านเปาปม-ดงยางจึงมีปัจจัยหรือแรงผลักดันส่งผลให้ผู้หญิงที่ไม่ได้ย้ายถิ่นนั้น เข้าามีบทบาทในเรื่องของพื้นที่เศรษฐกิจมากขึ้น

บทบาทของผู้หญิงอาชญาในพื้นที่เศรษฐกิจหมู่บ้านเปาปม-ดงยาง

จากข้อมูลพื้นฐานของผู้ที่ให้สัมภาษณ์พบว่า ผู้หญิงที่ยังอยู่ในหมู่บ้านมีอาชีพเกษตรกรรมคือปลูกข้าวโพดและมันสำปะหลัง ขณะเดียวกันก็ไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร นอกจากนี้ บางคนทำของที่ระลึกจากงานหัตถกรรมขายกับคนหรือหน่วยงานที่เข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้าน และบางส่วนปักผ้าตามรูปแบบของคนอาชญา แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนจนเกือบมีอายุ และเริ่มที่จะปักผ้าน้อยลงเนื่องด้วยอายุที่มากขึ้นและสุขภาพสลายตาที่ไม่เหมาะกับการปักผ้าที่ต้องเพ่งสายตาเป็นระยะเวลานาน สถานการณ์ด้านอาชีพของผู้หญิงอาชญาหมู่บ้านนี้จึงแตกต่างจากงานศึกษาส่วนใหญ่เกี่ยวกับผู้หญิงอาชญาที่ทบทวนไปเบื้องต้น คือพวกเธอไม่ได้อพยพย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองใหญ่หรือเมืองท่องเที่ยว แม้จะมีบางส่วนไปทำงานในเมืองแพร่บ้างแต่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายหลักของงานศึกษานี้ บางคนขายของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว เนื่องจากหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่ที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐในระดับจังหวัดของแพร่ในฐานะหมู่บ้านชาติพันธุ์ แต่ไม่ได้ยกระดับเป็นผู้ขายที่มีร้านหรือแผงขายของในเมืองเหมือนกับผู้หญิงอาชญาในงานศึกษาที่ผ่านมา (ไพโรจน์คงทวีศักดิ์, 2550, 2557; Trupp, 2015a, 2015b; Trupp & Sunanta, 2017)

บทบาทในพื้นที่เกษตรกรรม

จากการสัมภาษณ์ผู้หญิงอาชญา 7 คนที่มีสถานภาพต่างกัน ทั้งแต่งงานแล้วและโสด ทุกคนต่างมีหน้าที่ในพื้นที่เกษตรที่คล้ายกัน และพบว่า 3 คนซึ่งอยู่ในคนละช่วงวัยต่างมีบทบาทในพื้นที่เกษตรแบบเป็นอาชีพหลัก ได้แก่ อาส่อายุ 64 ปี อาเหมย อายุ 34 ปี และภาดา อายุ 23 ปี อาส่อและอาเหมยไม่ได้เรียนหนังสือ ส่วนภาดาจบชั้นมัธยม 6 ทั้งหมดเริ่มทำเกษตรตั้งแต่เด็ก หรือเริ่มจำความได้ คือเข้าไปช่วยพ่อแม่ทำงานไร่ หรือครั้งแรกเมื่ออายุ 8 ปี เพราะถือว่าเป็นวัยที่ทำงานได้แล้ว ทุกคนเล่าในทำนองเดียวกันว่าเริ่มทำอะไรทำสวนตั้งแต่เด็กจนแต่งงานมามีลูก มีสามีแล้วก็ยังทำอยู่ ในอดีตคนชาติพันธุ์อาชญาปลูกข้าวด้วย แต่ในปัจจุบันเลิกทำแล้วเพราะว่าดูแลไม่ไหว และหันมาซื้อข้าวกินแทนเนื่องจากสะดวกและง่ายกว่างานในไร่สำหรับผู้หญิงอาชญาบ้านเปาปม-ดงยางจึงเป็นงานไร่พืชเงินสด ซึ่งได้แบ่งหน้าที่คร่าว ๆ กับผู้ชายเป็นเบื้องต้น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมไม่ได้ใช้แรงงานทางร่างกายมาก เช่น หย่อนเมล็ดพันธุ์ เก็บผลผลิต ใส่ปุ๋ย

ผู้หญิงอาช่าส่วนมากก็ทำงานสวนไร่กันทั้งนั้น ก็ทำมาตั้งแต่อดีตแล้ว นอกจากทำงานไร่ ผู้หญิงอาช่าต้องทำงานบ้านด้วย ผู้หญิงอาช่าทำทุกอย่างเลยอย่างงานบ้านที่ต้องทำ ก็เพราะเขาถือว่าป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องทำอยู่แล้ว

(อาเหมย, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

ตั้งแต่จำความได้ผู้หญิงอาช่าทำงานเยอะมาก อย่างแม่พี่ก็ทำไร่ทำสวน ตั้งแต่เด็กตอนนี้นี่ก็ยังทำ เมื่อก่อนที่ยังไม่มีพี่ ก็ทำงานบ้านเอง แต่พอมีพี่ พี่ก็ช่วยแม่ทำงานบ้านแทน แบ่งเบาภาระกันไป

(ภาดา, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

เพราะฉะนั้น ผู้เป็นพ่อแม่จะสอนลูกหลานให้หัดทำไร่ตั้งจำความได้แล้วทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เพื่อโตมาจะได้ทำเป็นและมีความชำนาญ ทั้ง 3 คนได้เล่าเพิ่มเติมว่าตอนที่ยังไม่ได้ย้ายจากจังหวัดเชียงรายมาอยู่ที่หมู่บ้าน ก็ทำงานไร่เหมือนกัน แต่ต่างตรงที่ดินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ ทำให้ผลผลิตไม่ค่อยดี หรือบางที่ก็ปลูกอย่างอื่นไม่ค่อยติด การมาอยู่ที่จังหวัดแพร่ จึงมีชีวิตคล้ายเดิม เช่น งานในไร่ข้าวโพด ทุกวันต้องทำไร่ พรุนดิน ใส่ปุ๋ย หย่อนเมล็ด เก็บผลผลิต ทำแบบนี้วนไป พวกเธอยังถูกคาดหวังว่าผู้หญิงอาช่าต้องเป็นคนทำมากกว่า บางวันผู้หญิงก็ต้องทำงานแทนสามีด้วย เช่น อาเหมยต้องทำงานขุดดินหรืองานเจาะดิน กรณีที่แรงงานในไร่ไม่พอ รวมถึงการพ่นยาหรือยกของหนัก แต่บางครั้งครอบครัวผู้หญิงก็ทำคนเดียว ตั้งแต่ขุดดิน หว่าน เก็บผลผลิต แม้จะไม่หนักเท่าในอดีตเพราะเริ่มมีเครื่องจักรหรือเครื่องทุ่นแรงมาช่วย

ผู้หญิงอาช่าส่วนมากนะทำงานไร่งานสวนเป็นกันหมดเลย มันคืออาชีพของคนอาช่าตั้งแต่อดีตแล้ว ทุกบ้านเขาก็สอนหมดทุกอย่างไม่ว่าจะยกของพ่นยา ผู้หญิงต้องทำได้หมดเลย อย่างอาเหมยนี่ทำได้หมดเลย สบายมาก เพราะว่าพ่อแม่พาทำไร่ตั้งแต่เด็ก ๆ ก็เลยทำเป็น

(อาเหมย, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

เอาจริง ๆ ผู้หญิงกับผู้ชายก็ทำงานพอ ๆ กันนะ อย่างงานในไร่ก็แบ่งกันไป
ผู้ชายก็ทำพวกเจาะ ถมดิน ผู้หญิงก็ทำงานหย่อนเมล็ดดี ทำงานเบา ๆ
แต่ถ้าแบบงานไหนผู้ชายไม่พอ ผู้หญิงก็ต้องไปทำ

(อิง, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

หลังจากเก็บผลผลิตแล้ว ชุมชนอาข่าที่นี่ก็จะเอาของไปขายแถวหมู่บ้านรอบข้าง
หรือไม่กี่สหกรณ์ เงินที่ขายได้ก็พอกินพอใช้แต่ไม่ได้มาก ราคาผลผลิตอยู่ที่หลักร้อย
แล้วแต่รอบว่าจะได้ผลิตผลมากน้อยแค่ไหน เช่นข้าวโพด ถ้าขายได้สัก 100,000 บาท
หักค่าปุ๋ย ค่าน้ำยา ค่าน้ำ ค่าจีปาะ หักหนี้เรียบร้อยแล้วก็จะเหลือ 40,000-50,000 บาทได้
ขึ้นอยู่กับช่วงเวลา บ้างปีก็ขาดทุน ผลผลิตไม่สวยก็ขายไม่ได้ บทบาทในภาคเกษตรของ
ผู้หญิงอาข่าในหมู่บ้านนี้คล้ายคลึงกับผู้หญิงในงานของมิกะ โตโยต้า (Toyota, 1998)
ที่ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปี 1980 เป็นต้นมาว่า พื้นที่สูงที่รวมถึง
ชุมชนอาข่า ได้รับการสนับสนุนให้เปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองไปสู่เกษตร
เชิงพาณิชย์ อีกเป้าหมายหนึ่งเพื่อกำจัดการปลูกฝิ่นในพื้นที่สูง การปลูกพืชเงินสดจึงทำให้
ไม่ได้ปลูกพืชบางตัวที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ทำให้ต้องซื้อข้าวกิน และนำเงินสดที่ได้
ไปซื้อสินค้าอุปโภคบริโภครวมถึงข้าวจากคนในเมือง

จากการที่ต้องเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ บทบาทในภาคเกษตรกรรมของผู้หญิงอาข่า
ชุมชนนี้อาจแตกต่างจากการสำรวจขององค์การอาหารและเกษตรกรรม (FAO) ที่ให้ภาพรวมว่า
ผู้หญิงในอีกหลายชุมชนนั้นไม่ได้เข้าสู่การผลิตแบบแปลงเกษตรขนาดใหญ่ ที่ส่วนใหญ่เป็น
หน้าที่หรือกิจกรรมของผู้ชาย ผู้หญิงส่วนใหญ่มีหน้าที่ดูแลการผลิตในระดับการสร้างความ
มั่นคงทางอาหารในระดับครัวเรือน เช่น พืชผักสวนครัวบริเวณบ้านเท่านั้น (FAO, 2011;
Habtezion, 2016) แต่สำหรับผู้หญิงอาข่าในชุมชนนี้เข้าสู่วิถีการเกษตรในแปลงขนาดใหญ่
ซึ่งเป็นการผลิตแบบกระแสหลัก ที่แทบทุกครัวเรือนในพื้นที่เกษตรต่างเข้าสู่การผลิตพืชไร่
เพื่อส่งตลาด ดังนั้น การแบ่งหน้าที่ระหว่างหญิงชายตามขนาดของแปลงการผลิตอาจจะ
แตกต่างจากสังคมอื่น

นอกจากนี้ ผู้หญิงอาข่าที่ให้ข้อมูลในบทความนี้ยังเล่าว่า สังคมอาข่าสอนให้เด็ก
ผู้หญิงที่อายุยังไม่ถึง 15 ปีดี แม้ว่าจะเรียนหนังสืออยู่ก็ต้องทำไร่ โดยเข้าไปช่วยงานพ่อแม่
ตั้งแต่อายุประมาณ 10 ขวบในวันเสาร์อาทิตย์ เริ่มจากงานที่ไม่ใช้ร่างกายหนักมาก เช่น ช่วย
แม่หย่อนเมล็ดลงหลุม ส่วนช่วงปิดเทอมก็เข้าไปช่วยแบบเต็มตัว ปัจจุบัน ความคาดหวังของ
ผู้หญิงอาข่าให้มาช่วยงานในไร่ลดลง พ่อแม่ให้ความสำคัญกับการเรียนมากขึ้น ทำให้เด็ก

ไม่จำเป็นต้องช่วยงานในไร่ตลอด หรืออาจถูกเรียกร้องให้ไปช่วยปลูกผักในไร่แทน หรือไปช่วยตอนเอาผลผลิตไปขาย คือแค่ช่วยหยิบจับส่งของให้พ่อแม่เท่านั้น แนวโน้มการทำไร่ส่วนมากเป็นรุ่นพ่อแม่มากกว่า ส่วนวัยรุ่นหนุ่มสาวไม่ค่อยทำกันแล้ว

ภาพ 1 ผู้หญิงอาข่าบ้านเปาปม-ดงยางใส่ชุดชาติพันธุ์ต้อนรับคณะเยี่ยมชม
ในประเพณีปีใหม่ลูกช้างอาข่า
ที่มา: ผู้วิจัย (1 กุมภาพันธ์ 2566)

รับจ้างนอกภาคเกษตร

การรับจ้างเป็นอีกอาชีพที่ผู้หญิงอาข่าเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่เศรษฐกิจรองจากงานในภาคเกษตร จากผู้หญิงอาข่าทั้งหมด 7 คน พบว่า 5 คนรับจ้างทำงานประเภทต่าง ๆ เพื่อหารายได้เสริมสนับสนุนครอบครัว เช่น กันยา วัย 42 ปี เธอมีความรู้จากการเรียน กศน. เธอทำงานรับจ้างเพราะรู้สึกว่าการงานดีกว่าทำงานไร่ แม้จะเหนื่อยกับการทำงาน แต่ได้เงินมากกว่า “สมัยพ่อแม่พี่ทำไร่อะ พี่ก็ไปช่วย แต่ตอนที่พี่ทำรู้สึกว่ามันไม่คุ้มกับเงินกับแรงที่ลงไปเลย” (กันยา, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566) เธอเล่าว่าเมื่อก่อนคนอาข่าไม่ค่อยนิยมทำงานรับจ้าง เลือกทำงานไร่มากกว่าเพราะอยู่ใกล้บ้าน และการทำไร่ถือว่าเป็นงานที่เป็นนายตนเอง

กันยารับจ้างเชื่อมกระเจกและหน้าต่างเป็นผู้ช่วยสามี เพราะเป็นงานที่มีรายได้ทั้งคู่จึงรับงานครั้งหนึ่งที่ต้องได้เงินอย่างน้อยหลักพันบาทขึ้นไป การรับจ้างคือการหารายได้ที่เป็นหลักประกันความเสี่ยงขาดทุน หากราคาพืชผลตกต่ำ การทำเกษตรในแต่ละปีก็ต้องกู้เงินมาลงทุน การเกษตรจึงทำให้เธอเป็นหนี้อยู่ตลอด การรับจ้างจึงเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงน้อยกว่า และผู้หญิงก็ไปทำงานมากขึ้น การได้เงินสดมาก็นำมาใช้จ่ายในครัวเรือน เพราะ

แทบทุกอย่างต้องพึ่งพาการซื้อหาทั้งสิ้น ขณะที่ราคาสินค้าต่าง ๆ ก็สูงขึ้นทุกวัน สำหรับเธอนั้นลูกชายที่ไปอยู่และทำงานต่างถิ่นเคยส่งเงินมาช่วย แต่เธอยินกรานให้ลูกชายเก็บไว้ใช้สำหรับตนเองและครอบครัวของเขาแทน ดังนั้น สถานการณ์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้คนอาข่าประกอบอาชีพหลายอย่างในเวลาเดียวกัน

กัณยาเย็นย่นว่าผู้หญิงอาข่าทุกบ้านทำงานรับจ้างหมดแทบทุกคน ปัจจุบันหายากมากที่ผู้หญิงจะทำงานไร่อย่างเดียว ถ้าในอดีต ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องรับจ้างก็ได้ เพราะรายได้พอกินและข้าวของไม่ได้ราคาสูงเช่นปัจจุบัน คนอาข่าสามารถอยู่ได้ แต่ตอนนี้ทุกคนต้องพึ่งพาการรับจ้างหมด งานหนักหรือเบาก็ต้องช่วยสามีหาเงิน หากปล่อยให้สามีคนเดียวจะไม่พอใช้ เพราะฉะนั้น ผู้หญิงอาข่าจำเป็นต้องดิ้นรนในการเข้าไปมีบทบาทในงานรับจ้าง สถานการณ์ในภาคเกษตรที่ไม่แน่นอนจึงเป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เรื้อรังตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจในชุมชนชนบท ผลักให้ผู้หญิงอาข่าต้องลงจากพื้นที่สูงเข้าสู่เมืองเพื่อหารายได้เพิ่ม (Tooker, 2004; Toyota, 1998)

อาเหมย ผู้ที่ยังมีลูกอยู่ในวัย 17 และ 13 ปีตามลำดับ เสริมว่าผู้หญิงอาข่าทำหลายอาชีพมาตั้งแต่อดีต ยังเป็นอาชีพที่ได้เงิน เธอยังเล่าถึงประสบการณ์ก่อนหน้านี้ที่เธอจะกลับมาอยู่ที่หมู่บ้านเช่นปัจจุบัน ว่าเคยไปทำงานในโรงงานที่จังหวัดลำปางและเชียงใหม่ เช่น โรงงานผลิตไม้จิ้มฟัน เธอไปรับจ้างยกของทั่วไป ทำให้คนอาข่าบางคนเข้าเมืองไปหางานทำมากกว่าทำไร่ แต่ผู้หญิงอาข่าอาจติดเรื่องการออกจากบ้าน จึงช่วยพ่อแม่ทำไร่มากกว่า “ไม่ค่อยห่างจากพ่อแม่ เพราะบางครอบครัวเขามีความเชื่อหรือถือว่าเป็นลูกสาวก็ต้องมาทำงานช่วยแบ่งเบาภาระพ่อแม่ แบบช่วยกันหาเงินมาก ๆ เข้าบ้านเอาไว้ใช้จ่าย” แต่ปัจจุบันพ่อแม่ไม่ค่อยบังคับ ใครอยากทำงานที่ไหนก็ทำ ส่วนมากก็ส่งลูกให้ไปเรียนจบแล้วหาทำงานในเมือง บางคนก็ไปทำงานรับจ้างในเมือง แล้วส่งเงินมาบ้านแทน เพราะถ้าทำอยู่แถวบ้านอย่างเดียวไม่พอกิน

เช่นเดียวกับบิ่ง อายุ 42 ปี มีลูกเพียงคนเดียว กล่าวว่าผู้หญิงอาข่าต้องทำงานทุกอย่างถึงแม้จะเหนื่อยแค่ไหนก็ไม่ห้ามเลิกทำ ลำพังงานเกษตรนั้นไม่พอกิน ผู้หญิงอาข่าบางคนจึงเข้าทำงานในโรงงานกัน เพราะโรงงานรับสมัครคนมาก ทำให้ได้งานค่อนข้างง่าย และไม่ต้องใช้วุฒิการศึกษา แต่สำหรับบิ่งเลือกทำงานรับจ้างรายวันที่ไม่ต้องไปอยู่ที่อื่น

งานรับจ้างที่ทำก็แล้วแต่คนมาจ้างนะ ไม่ได้มีไปทำทุกวัน วันไหน
ไม่มีใครมาจ้าง ก็ต้องไปทำงานไร่รอ พอมีคนจ้างก็จะไปทำ ถ้ามีแต่มา
รอเงินเกษตรไม่มีเงินใช้พอดี เพราะแต่ละบ้านก็มีภาระ หนี้จะค่ากิน
ค่าของใช้ ค่าทอมลูก มันเยอะไปหมด อย่างพี่มีลูกด้วย 1 คนอายุ 8 ปี
พี่ก็ใช้เงินเยอะเหมือนกัน ก็ต้องแบ่งเวลาไปทำงาน เอาเงินมาใช้จ่ายเรื่องลูก
ทุกอย่างมันต้องใช้เงิน โดยส่วนตัวพี่เลยคิดว่า มันเหมือนปีบให้ต้องหา
เงินตลอดเวลา พี่ก็เลยรับทำงานแทบทุกอย่างจริง ๆ ช่วยสามีหาเงินนะ

(อิง, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)

การรับจ้างจึงกลายเป็นรายได้เสริม และทดแทนการลงทุนในภาคเกษตรที่ปัจจัย
การผลิตแต่ละอย่างราคาสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ย ค่าบำรุง ค่าน้ำ บางคนต้องไปกู้เงินมา
หมุนเวียนไม่รู้จบ ขวัญในวัยเพียง 18 ปี เธอจบชั้นมัธยม 3 ได้ออกมาช่วยงานไร่ให้พ่อกับแม่
เธอยังไม่ได้แต่งงาน แต่ก็ยังรับจ้างด้วยเช่นกัน

เมื่อไรที่มีคนมาจ้าง ตัวเราเองก็จะเป็นคนที่เป็นคนทำงานแทนมากกว่า งานไร่
ก็ให้พ่อแม่อยู่ทำฝั่งนี้ไป งานรับจ้างเนี่ยส่วนใหญ่เขาก็จะมาจ้างเป็นครั้ง ๆ ไป
แล้วแต่ว่าช่วงไหนมีงานอะไร บางคนก็ไปหางานทำรับจ้างในเมืองแล้ว
อยู่ในเมืองไปเลยก็มี หรือไปเข้าเย็นกลับก็มีเหมือนกัน

(ขวัญ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)

ขวัญเล่าว่าสมัยที่ยังเด็ก แม่ของเธอก็ไปหาทำงานรับจ้างทำแล้ว แม่บอกว่าการไร่
ต้องใช้แรงมากเลยให้ผู้ชายทำ ผู้หญิงก็ไปทำงานพอรับจ้าง ค่าแรงขึ้นอยู่กับงานที่ทำ ต่ำสุด
ที่ได้คือ 100-150 บาท มากสุดก็ 250 บาท แต่สมัยนี้ต่ำสุดอยู่ที่ 350 บาท มากสุดก็ 450 บาท
ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของงาน มีตั้งแต่งงานเขาไม่ต้องใช้แรงมากไปจนถึงงานที่ต้องใช้แรง
และมีไปทำงานทั้งในเมืองและแถวหมู่บ้าน ขวัญยอมรับว่างานหนักเนื่องจากต้องช่วยงานไร่
ของพ่อแม่เป็นทุนเดิม แต่ด้วยความที่ยังไม่แต่งงานและไม่มีภาระครอบครัว เลยยังพอทำงาน
ทั้ง 2 ส่วนไหวเพื่อหาเงินมาใช้

ขนาดไม่ได้เรียนตอนนะ ใจจริงอยากเรียนต่ออยู่ แต่ว่าที่บ้านไม่ค่อยมีตั้งค์
เลยเลือกที่จะไม่เรียนต่อแล้วมาหาทำงานแทน แต่การมาทำงานในจุดนี้
ความเป็นอยู่ครอบครัวดีขึ้น เพราะว่าเมื่อก่อนก็จะมีแค่พ่อแม่ที่ทำงาน
แต่พอมาช่วยก็เหมือนแบ่งเบาภาระพร้อมกับหาเงินเข้าบ้านได้เยอะขึ้นมาก
เราก็รู้สึกดีใจไปด้วยที่เราเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเขาหาเงินได้

(ขวัญ, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)

สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับผู้หญิงอาชานในงานศึกษาของสุสันหา ยัมแย้ม
และรังสิยา นารินทร์ (2558) ที่ไปทำงานในภาคเศรษฐกิจนอกระบบ ทั้งรับจ้างทั่วไป งานบ้าน
งานเสิร์ฟในร้านอาหาร หรืองานเร่ขายของตามแหล่งท่องเที่ยว และรับจ้างในโรงงาน เหตุผลที่
ทำให้พวกเธอย้ายมาทำงานในตัวเมืองมากขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงในภาคการผลิต ผนวกกับ
นโยบายของรัฐในการควบคุมการเข้าถึงการใช้ที่ดินและทรัพยากรทำให้ชาวอาชานหลายชุมชน
ต้องจากถิ่นเดิมไปตั้งชุมชนใหม่ ส่งผลกระทบในเรื่องการทำมาหากิน ทำให้ต้องย้ายถิ่นไป
ทำงานที่ใช้แรงงานหรืองานทักษะต่ำ เช่นเดียวกับอเล็กซานเดอร์ ทรุปป (Trupp, 2015a,
2015b) ที่กล่าวถึงกลุ่มผู้หญิงอาชานที่มาร่ขายของตามถนนในเมืองใหญ่ ซึ่งเป็นการย้ายถิ่น
จากพื้นที่สูงสู่เมือง ผู้หญิงอาชานหลากหลายสถานภาพทางเพศสามารถออกจากชุมชน ไม่ว่าจะเป็น
เป็นผู้หญิงโสด แต่งงานใหม่ คนที่ต้องการหลีกเลี่ยงหนีสภาพความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมในสังคม
เกษตรด้วย

บทบาทและการต่อรองทางเพศภาวะในพื้นที่บ้าน

มิกะ โตโยต้า (Toyota, 1998) และเอบารา ทูเกอร์ (Tooker, 2004) กล่าวถึง
ผู้หญิงอาชานย้ายถิ่นมีหน้าที่ส่งเงินกลับบ้านให้สามีที่ต้องอยู่บ้านเพื่อดูแลลูกและทำงานใน
ภาคเกษตร ซึ่งเป็นแรงงานผลิตสำคัญในอุตสาหกรรมหรือเกษตรเชิงพาณิชย์ สำหรับคนที่
ทำงานปักผ้าหรืองานฝีมือเพื่อขายในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นผ้าผูกข้อมือ
กระเป๋า หรือเครื่องประดับศีรษะ ทักษะเหล่านี้ผู้หญิงอาชานเรียนรู้มาจากการถ่ายทอดจาก
รุ่นสู่รุ่น เมื่อผู้หญิงอาชานำเอาวิถีชีวิตเชิงชาติพันธุ์มาเป็นสินค้าของที่ระลึกและสามารถหา
รายได้ส่งกลับบ้านและยกระดับเศรษฐกิจในครอบครัว แต่พวกเธอก็ยังคงถูกคาดหวังว่า
ควรทำหน้าที่แม่และภรรยาในการดูแลครอบครัว ผู้หญิงอาชานในหมู่บ้านเปาปม-ดงยาง จึง
มีบทบาททั้งในพื้นที่เกษตรกรรม ทำงานรับจ้าง และการปักผ้า โดยไม่ได้เลือกที่จะย้ายถิ่น
ไปที่ไหนในระยะยาวหรือไปอยู่ในพื้นที่เมืองและแหล่งท่องเที่ยวที่ชายวัฒนธรรมชาติพันธุ์

ทำให้พวกเธอยังคงอยู่ในพื้นที่บ้านที่ยังมีความเป็นปิตาธิปไตย หรือการที่ผู้หญิงยังถูกคาดหวังให้ดูแลบ้านและครอบครัวตั้งแต่เป็นเด็กสาว

การเป็นแม่บ้านและภรรยา

จากการสัมภาษณ์ผู้หญิงอาชีพทั้ง 7 คน ที่มีสถานะโสดและแต่งงานแล้ว ต่างยอมรับว่าต้องทำหน้าที่และมีบทบาทเป็นแม่บ้าน อาเหมยกกล่าวว่าในอดีตผู้หญิงอาชีพมักเป็นฝ่ายต้องทำงานบ้าน ตั้งแต่กวาดบ้านถูบ้าน ทำกับข้าว เช่นเดียวกับสถานการณ์ของเธอ ณ เวลานี้ อาเหมยทำงานบ้านแทบไม่ต่างกับผู้หญิงอาชีพในสมัยที่เธอเป็นเด็ก คือตื่นเข้ามาทำกับข้าว ซักผ้า เก็บผ้า ทำความสะอาดรอบบ้านและนอกบ้าน จนวันหนึ่งแทบไม่ทัน เพราะทุกอย่างต้องทำคนเดียว งานแต่ละอย่างก็ต้องใช้เวลา เช่น ทำกับข้าวก็ต้องเริ่มจากตื่นแต่เช้า ประมาณตี 4-5 ซักรีดไปตลาดที่อยู่นอกชุมชนไปซื้อวัตถุดิบ ซื้อเสร็จก็ต้องรีบกลับมาบ้าน รีบเตรียมของทำกับข้าวให้ครอบครัวกิน กับข้าวก็ต้องทำ 3-4 อย่างเป็นประจำ อาสอกล่าวเสริมว่า พอทำกับข้าวเสร็จ ผู้หญิงก็ต้องรีบไปทำงานบ้านอย่างอื่น ไม่ใช่จะอยู่เฉย ๆ ได้ ต้องรีบไปปัดกวาดเช็ดถูบ้าน เอรู้สึกเหนื่อยมาก เนื่องจากบ้านมีหลายห้อง ทำให้ต้องใช้เวลานาน เวลาทำรู้สึกเวลาผ่านไปไว้มาก พอทำงานนี้เสร็จยังไม่ทันได้พักก็ถึงเวลาทำอาหารอีกแล้ว อาเหมยและอาสอย้ำว่าการทำงานบ้านของพวกเธอ นั้นเป็นแบบนั้นทุกวัน ซึ่งเป็นงานที่ผู้หญิงอาชีพต้องทำ หน้าที่ความรับผิดชอบของอาเหมยและอาสอแสดงถึงบทบาทผู้หญิงอาชีพในเรื่องของความเป็นแม่บ้าน

ส่วนอิง วัย 42 ปี และภาดา อายุ 23 ปี ทั้งคู่ต่างเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว มีประสบการณ์ไม่ต่างกันคือเริ่มทำงานบ้านตั้งแต่เด็ก และทำสารพัดอย่างไม่ว่าจะเป็นงานเล็กหรืองานใหญ่ ที่ต้องทำทุกวันคือทำกับข้าวและทำความสะอาดบ้าน แต่อิงนั้นเลือกที่จะทำความสะอาดเฉพาะส่วน เพราะหากทำทุกจุดก็มากกว่ากำลังจะทำไหวในแต่ละวัน เธอจึงเลือกทำความสะอาดเฉพาะในบ้านที่ค่อนข้างรกและใช้เวลาทำความสะอาดมาก ส่วนบริเวณรอบ ๆ บ้านด้านนอกไม่ค่อยได้ทำ เพราะไม่มีเวลามากพอ และเห็นว่าข้างนอกไม่ได้รกรมาก ส่วนภาดาก็ต้องไปซื้อกับข้าวเช่นกัน แต่เธอไม่ได้ไปตลาดทุกวัน เธอเลือกคำนวณของแล้วซื้อมาทำให้พอกินกินวันมากกว่า เธอจึงมีหน้าที่ไปซื้อกับข้าวในชุมชนหรือตลาดในเมือง หากวันไหนไม่ได้ไปก็ซื้อจากรถพ่วงที่มาขายสัปดาห์ละครั้ง

ทั้งนี้ ภาระงานในบ้านจะตกกับผู้หญิงอาชีพมากน้อยแค่ไหน ขึ้นอยู่กับโครงสร้างและจำนวนสมาชิกในครัวเรือนด้วย หากบ้านไหนมีสมาชิกผู้หญิงมาก ภาระหรืองานบ้านก็ถูกแบ่งเบาระหว่างผู้หญิงด้วยกัน เช่น ภาดามีหน้าที่ทำกับข้าวดูแลครอบครัวเป็นหลัก

เธอยังมีน้องสาว 2 คน ช่วยเรื่องทำความสะอาดปิดกวาดเช็ดถู หากคนไหนมีเรียน ภาดาก็จะทำแทนในช่วงนั้น ส่วนอิงนั้น หลังทำงานบ้านเสร็จ เธอต้องเตรียมอาหารให้สามีทาน เมื่อเขากลับมา แต่เธอไม่ต้องทำเองทุกวัน บางวันก็ซื้อกับข้าวสำเร็จรูปเพื่อความสะดวก “ไม่ว่าจะตอนไหน ๆ หน้าที่พวกนี้เหมือนผู้หญิงอาช้ำทำกันมาตั้งนานจนเคยชิน ทำทุกวันจนมันเป็นนิสัยไปแล้ว ไม่ได้รู้สึกว่ามันเยอะหรือเหนื่อยเท่าไร” (อิง, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566) แม้ว่าผู้หญิงอาช้ำต่างมีทัศนคติเกี่ยวกับการทำหน้าที่แม่บ้านว่าเป็นหน้าที่ที่พวกเธอต้องปฏิบัติ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งก็สะท้อนว่าพวกเธอไม่ได้อยากทำงานพวกนี้มากนัก เพราะเป็นงานค่อนข้างเหนื่อยและเป็นกิจวัตรไม่เปลี่ยนแปลง หรือเป็นการทำงานที่ไม่มีวันจบสิ้น

อีกมิติหนึ่งที่สะท้อนจากการปฏิบัติตนตามความคาดหวังของสังคมอาช้ำที่มีต่อผู้หญิงที่แต่งงานแล้วและมีบทบาทการเป็นภรรยาในกรณีของอาส่อ อาเหมย อิง และภาดา คืออำนาจการตัดสินใจที่มีต่อการมีหน้าที่ที่ต่างกัน จะเห็นว่าอิงและภาดานั้นสามารถเลือกที่จะไม่ได้ปฏิบัติทุกอย่างตามความคาดหวัง การที่อิงเลือกที่จะทำความสะอาดเฉพาะในบ้าน และทิ้งบริเวณรอบนอกไว้ และบางวันไม่จำเป็นต้องทำกับข้าวเองทุกครั้ง หากพึ่งพาการซื้ออาหารสำเร็จรูปบ้าง หรือภาดาเลือกที่จะไปซื้อกับข้าวครั้งละมาก ๆ เพื่อประหยัดเวลาในการเดินทางไปซื้อวัตถุดิบ หรือการเลือกที่จะซื้อของจากรถพุ่มพวงที่มาขายสัปดาห์ละครั้ง เพื่อประหยัดเวลาและแรงในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนั้น จึงมีความแตกต่างในการตัดสินใจเพื่อสร้างยุทธศาสตร์ให้กับทางเลือกของตนเองตามที่ในลา คาเบียร์ (Kabeer, 1999) เสนอว่า ผู้หญิงแต่ละคนในฐานะปัจเจกและในสังคมที่แตกต่างกันอาจมีการตัดสินใจบนฐานทรัพยากรและอำนาจในการตัดสินใจที่ต่างกันออกไป และนำไปสู่ความสามารถในการเลือกที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้ผู้หญิงแม้แต่ในสังคมเดียวกันก็อาจทำให้เกิดการเสริมสร้างอำนาจให้กับตนเองที่ไม่ได้อยู่ในระดับเดียวกัน

ความเป็นแม่และการดูแลสมาชิกในครอบครัว

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้หญิงอาช้ำ 6 คนมีบุตร แต่ละคนมีจำนวนบุตรที่ต่างกันออกไป จะเห็นว่าอาส่อและอาบัว ซึ่งอยู่ในช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไป ถือว่าเป็นคนรุ่นที่ยังมีบุตรจำนวนมาก คืออาส่อมี 7 คน และอาบัวมี 6 คน ส่วนคนที่อายุระหว่าง 30-40 ปี มีลูก 2 คน ยกเว้นอิงที่มีลูกคนเดียววัย 8 ขวบที่ต้องการดูแล ส่วนภาดามีลูกอายุ 1 ขวบที่ยังต้องระมัดระวังอย่างใกล้ชิด ผู้หญิงอาช้ำที่ให้สัมภาษณ์สรุปว่าการเริ่มต้นสู่การเป็นแม่ของสังคมอาช้ำอยู่ระหว่างอายุ 19 และ 24 ปี สมัยที่ยังไม่มีลูก พวกเธอใช้ชีวิตค่อนข้างอิสระ ชีวิตไม่ค่อยุ่งและไม่ต้อง

คอยมากังวลอะไรมาก อยากทำอะไรก็ได้ทำ แต่พอตั้งท้องแล้วมีลูกชีวิตก็เริ่มเปลี่ยนแปลง จากที่จะไปทำอะไรที่ไหนก็ต้องคอยดูแลลูก โดยเฉพาะตอนเพิ่งเกิดหรืออายุ 1-2 ขวบ อาเหมยเล่าถึงหน้าที่ของผู้หญิงอาข่าในการเลี้ยงลูกตอนที่ยังแบเบาะ

ผู้หญิงก็ทำหน้าที่เหมือนเหมือนกันหมดทุกอย่าง เลี้ยงลูกเลี้ยงเอง ไปทำงานบ้านก็ต้องทำทุกอย่างให้ตัวเองหมด ผู้หญิงพออายุได้เกิดมาไม่กี่วันเนี่ย ก็พาไปทำไร่ทำสวน และก็ขุดหลุม ขุดหลุมไว้แล้ว ก็วางลูกไว้ พอหยอดเมล็ดปื๊บก็มาดูทีหนึ่ง อะไรเงี้ย มันก็เลี้ยงลูกไปด้วยทำงานไปด้วย เพราะว่ามันต้องช่วยกันทำมาหากิน

(อาเหมย, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)

เมื่อลูกโตขึ้นมาพอรู้ความก็ต้องสอน โดยเฉพาะลูกผู้หญิงที่ต้องถ่ายทอดความเป็นผู้หญิงอาข่า

พอลูก ๆ โตมาแล้วเนี่ยในธรรมเนียมของผู้หญิงอาข่าก็จะมีการสอนลูก ๆ โดยเฉพาะลูกผู้หญิงให้ทำงานทุกอย่างเป็น สอนสิ่งที่ต้องนำไปทำเมื่อมีลูก มีสามี สอนตั้งแต่การกำกับข้าว ไม่ว่าจะเป็นการหุงข้าว งานบ้าน งานในสวน ทักษะการเอาตัวรอดในการใช้ชีวิตก็จะสอนทั้งลูกผู้หญิงและผู้ชาย

(อาเหมย, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)

อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงอาข่าที่ให้สัมภาษณ์ไม่ได้รู้สึกว่าการทำสิ่งเหล่านี้จะยุ่งยาก กลับดูมีความสุขกับบทบาทที่ตัวเองเป็นมากกว่า รู้สึกว่าการทำแบบนี้ทำให้ชีวิตดูมีสีสันมากขึ้นกว่าตอนที่ยังไม่มีลูก “การเป็นแม่ก็ถือว่าเป็นบทบาทที่ยิ่งใหญ่สินะ” (ภาดา, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566) ทักษะในการทำหน้าที่ “แม่” ของผู้หญิงอาข่าสะท้อนการประสบความสำเร็จหรือการให้ความหมายและคุณค่าของการเสริมสร้างความเป็นผู้หญิงมากกว่าการทำหน้าที่ “ภรรยา” เช่นเดียวกับที่ในลา คาเบียร์ (Kabeer, 1999, p. 450) ชี้ว่า ผู้หญิงคนเดียวก็มีสถานะหรือบทบาททางสังคมที่แตกต่างก็อาจทำให้การบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำรงอยู่หรือการกระทำนั้นแตกต่างกันหรือไม่เท่ากัน เช่น ผู้หญิงที่มีสถานะเป็นแม่อาจจะประสบความสำเร็จมากกว่าการเป็นภรรยา

กิจกรรมที่ผูกติดกับความเป็นผู้หญิงที่เปลี่ยนแปลง

การปักผ้าเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่อยู่กับผู้หญิงอาชาและปัจจุบันได้กลายมาเป็นอาชีพที่หาเงินได้ อาส่อายุ 60 กว่าปี เล่าว่าเธอปักผ้าตอนเป็นสาวเพราะต้องใช้ใส่เองในชีวิตประจำวันและในงานประเพณี รวมถึงชุดแต่งงาน เพราะไม่มีเงินซื้อ ด้วยข้าวของมีราคาแพง และการทำผ้าไว้ใส่เองสามารถปรับลดลายและทำให้ทรวดทรงเข้ากับรูปร่างของแต่ละคนได้ง่ายกว่าการไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูป โดยมากผู้หญิงมักปักผ้าหลังจากทำงานทุกอย่างเสร็จ อาสอบอกว่าสมัยก่อนบ้านไหนที่มีลูกสาว คนอาชาจะสอนให้ลูกสาวปักผ้าและเย็บผ้าให้เป็น เพื่อที่ในภายภาคหน้าจะได้ทำใช้เองได้หรือถ้ามีครอบครัวก็จะได้ทำทำสามีหรือลูกใช้ได้

แต่ความทันสมัยก็เปลี่ยนแปลงวิถีของคนอาชา การย้ายถิ่นหรือการรับวิถีชีวิตของคนในเมือง ทำให้พวกเธอไม่ค่อยแต่งกายชุดอาชามากนัก (ภัทรพันธ์ เสริมสวัสดิ์ศรี, 2557) อาสอเป็นคนหนึ่งที่ไม่ได้ปักผ้าใส่เองแต่หาซื้อมาใส่มากกว่า ด้วยความง่ายต่อการทำงานและสะดวกสบาย ไม่ต้องมานั่งปักนาน ๆ ไม่เสียเวลา เพราะชุดอาชาแบบดั้งเดิมมีน้ำหนักจากวัสดุที่มาประดับ หรือการแต่งกายแบบอาชาที่มีเครื่องบนศีรษะ ทักตะการปักผ้าจึงลดลงระหว่างรุ่นด้วย หากเป็นคนรุ่นอาวุโส จะใช้เวลาทำไม่นาน และลดลายไม่ยากทำให้ปักเพียง 5-6 ชั่วโมงก็เสร็จ หากเป็นของชิ้นเล็ก ๆ เช่น กระเป๋า ก็ใช้เวลาไม่นานเช่นกัน แต่หากเป็นชุดเสื้อผ้าที่ลายละเอียดต้องใช้เวลานาน 3-5 เดือน ผู้หญิงต้องหาเวลามาทำ ไม่ได้นั่งทำทั้งวัน แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่ค่อยชำนาญอาจใช้เวลานานถึง 6 เดือนขึ้นไป

อาสอมีทักษะในการปักผ้า จึงใช้เวลาทำไม่นาน เนื่องจากเธอทำมาตั้งแต่เด็ก ๆ เธอยังได้สอนคนอื่นปักผ้าด้วย ก่อนหน้านี้ ด้วยความที่มีฝีมือเป็นทุนเดิม เธอยังได้รับคัดเลือกให้เข้าอบรมกับทางพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดแพร่ที่ส่งเสริมให้การปักผ้านั้นเป็นรายได้เสริม แม้ไม่ได้ถือว่าเป็นจำนวนมากเพราะโอกาสในการขายนั้นมีไม่มาก เพียง 1-2 ครั้งในรอบปี รายได้ประมาณ 600-700 บาท แต่ปัจจุบันราคาขึ้นเป็น 1,000-1,200 บาท ขึ้นอยู่กับลวดลายที่ปักด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงอาชาบ้านเปาบม-ดงยาง ปักผ้าน้อยลงด้วยวัสดุที่ใช้มีราคาแพงขึ้นซึ่งต้องซื้อมาจากจังหวัดลำปางหรือเชียงราย ประกอบกับการที่ต้องใช้เวลาในการทำ จึงเหลือแต่คนสูงวัยเท่านั้นที่ทำ คนสาวหรือวัยรุ่นในหมู่บ้านไม่ค่อยทำกันแล้ว เพราะมองว่าไม่คุ้ม ขายก็ราคาไม่ค่อยดี แถมทำยากอีก ขวัญ เด็กสาววัย 18 ปี บอกว่าเธอมีความรู้หรือความสามารถในการปักผ้าในระดับพออยู่ ๆ ไถ ๆ ครอบครัวยุคใหม่ไม่ค่อยมีใครทำด้านนี้เลย แม้แต่คนรุ่นแม่ก็ไม่ค่อยทำแล้วเพราะทำไม่เป็น จึงเห็นคนอาชาที่ขึ้นชื่อเป็นหลัก สบายกว่าแถมไม่ต้องมานั่งทำให้ปวดหลัง

ภาพ 2: ประกาศนียบัตรยอมรับการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าชนเผ่า (อาข่า)
ที่มา: ผู้วิจัย (11 พฤษภาคม 2566)

เมื่อถามถึงมุมมองของผู้ชาย อาพ่อ อายุ 57 ปี เป็นคนหนึ่งที่มียศรยาเคยทำงาน ปักผ้า เห็นด้วยว่าปัจจุบันไม่คุ้มค่าที่จะทำ และราคาขายไม่ค่อยดีหรือขายแล้วไม่พอกิน ได้เพียง 700-800 บาท คนก็เลยเลิกทำกัน อีกอย่างคือคนอาข่ามองว่าไปทำงานอย่างอื่น รายได้ดีกว่าไม่ต้องมานั่งเย็บเป็นชั่วโมง ๆ กว่าจะได้เงินมันนาน กว่าจะไปขายอีกบวกกับ สมัยนี้คนนิยมใส่ชุดอาข่าเมื่อมีประเพณีเท่านั้น ปัจจุบัน ผู้หญิงอาข่าส่วนมากจึงนิยมทำงาน รับจ้างและเกษตรแทนการทำงานปักผ้าเพื่อรายได้ที่มากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เห็นว่า ผู้หญิงอาข่าไม่ได้มีบทบาทในการขายสินค้าหรือของที่ระลึกให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งต่างจากผู้หญิงอาข่าในงานศึกษาที่ผ่านมา (ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์, 2550, 2555; Trupp, 2015a, 2015b; Trupp & Sunanta, 2017)

การต่อรองทางเพศภาวะและการเสริมสร้างอำนาจให้ผู้หญิง

บทบาทของผู้หญิงอาข่าได้รับความสำคัญมากขึ้นจากการมีส่วนร่วมในภาคเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการทำไร่และเป็นแรงงานรับจ้างตามที่เสนอไปข้างต้น ซึ่งช่วยต่อรองให้พวกเธอ มีสถานะที่ดีขึ้นเพราะช่วยหารายได้เข้าครอบครัว อาเหมยและอิงกล่าวว่า รายได้ของผู้หญิง อาข่าหรือการหาเงินเพื่อนำมาใช้จ่ายในครอบครัวนั้นเป็นเรื่องที่ต้องทำกันอยู่แล้ว และทำมา ตั้งแต่ในอดีต ผู้หญิงอาข่าแทบทุกบ้านมักช่วยสามีในการหาเงิน ยิ่งบ้านไหนฐานะไม่ค่อยดี และมีลูกมาก ผู้หญิงอาข่ายิ่งต้องช่วยสามีหาเงินให้ได้มากที่สุดเพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว

สถานการณ์นี้คล้ายคลึงกับงานศึกษาผู้หญิงมั่งที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยรองทองสุดประเสริฐ (2551) ที่การปักผ้าและนำสินค้าที่ทำจากใยกล้วยไปขายที่เมืองเชียงใหม่หรือการปักผ้าขายเพื่อส่งต่อให้คนนำไปขายให้นักท่องเที่ยวของผู้หญิงลื้อในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ (ทวิช จตุรพลฤกษ์, 2538) ความสามารถที่มาจากอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในด้านการแต่งกายและการปักผ้านำไปสู่การหารายได้ ทำให้เกิดการปรับความสัมพันธ์หญิงชายในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน

อาเหมยและอิงเล่าเสริมว่า ค่าครองชีพที่สูงขึ้นขณะที่ค่าเงินลดลงทำให้ผู้หญิงต้องช่วยแบ่งเบาภาระ เมื่อก่อนรายได้เฉลี่ยตกอยู่วันละ 50-100 บาท ที่ไม่เพียงพอกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ปัจจุบันรายได้ขั้นต่ำที่ทำได้อยู่ที่ 350 บาท แต่การใช้จ่ายไม่คล่องเหมือนแต่ก่อน ยิ่งพวกเธอมีลูกกันแล้วค่าใช้จ่ายกลับไม่ค่อยพอ ทำให้พวกเธอต้องมียาเสพติดในการหารายได้ช่วยสามี อาเหมยกล่าวว่า เมื่อมีเวลาว่าง เธอมักไปทำงานรับจ้างเพื่อเอาเงินมาเลี้ยงครอบครัวอีกแรง รวมทั้งปักผ้าขาย เช่นเดียวอิงที่มีลูกชายที่ยังต้องเลี้ยงดู ไม่ว่าจะเป็นค่าเทอม ค่าเสื้อผ้า ค่ากิน ยิ่งปัจจุบันของแพงขึ้น เงินที่ได้มาแต่ละวันนั้นแทบไม่พอแล้วงานรับจ้างก็ไม่ได้มีทุกวัน ดังนั้นแล้ว อิงต้องขยันทำงานมากขึ้นเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายมากที่สุดเหมือนกัน พวกเธอบอกว่าถ้ามีรายได้มากเพียงพอ ทำให้ครอบครัวของพวกเธอมีกินมีใช้ตลอดไม่ต้องอด เช่นเดียวกับอเล็กซานเดอร์ ทรุ๊ป และศิริจิต สุนันตะ (Trupp & Sunanta, 2017) ที่พบว่าผู้หญิงอาข่ามีบทบาทในการหารายได้ และส่วนหนึ่งมีการส่งเงินกลับบ้านเพื่อดูแลครอบครัว รวมถึงสามีที่ต้องอยู่บ้านเพื่อดูแลลูกและพื้นที่การเกษตรแทน อีกทั้งผู้หญิงอาข่ายังเก็บเป็นเงินสะสมส่งกลับบ้านเพื่อการศึกษาของลูก หรือการสร้างฐานะ เช่น ปลูกบ้านใหม่ ซื้อจักรยานยนต์หรือรถกระบะ

ผู้หญิงอาข่าบ้านเปาปม-ดงยางส่วนหนึ่งไม่ได้มีการย้ายถิ่นไปไหน หรือหากเคยมีประสบการณ์แต่ปัจจุบันก็ทำงานและอยู่ดูแลบ้านเป็นหลัก พวกเธอสนับสนุนการมีบทบาทการหาเลี้ยงชีพเพื่อยกระดับสถานะครอบครัวหรือการเข้าสู่พื้นที่เศรษฐกิจ ทั้งเป็นแรงงานในภาคเกษตร รับจ้างรายวัน ขายสินค้าที่ระลึกให้กับคนภายนอกชุมชนในบางโอกาส และการหารายได้เสริมจากการปักผ้าสำหรับบางครัวเรือน ผู้หญิงอาข่าจึงมีอำนาจมากขึ้นในทางเศรษฐกิจ ในแง่หนึ่งถือว่าผู้หญิงอาข่าได้รับการส่งเสริมอำนาจมากขึ้นและได้รับการยอมรับจากผู้เป็นสามี เทวิน อายุ 49 ปี สามีของอาเหมย ยืนยันว่าภรรยาของเขาช่วยหารายได้เข้าครอบครัวตั้งแต่แต่งงานกัน เริ่มแรกก็จะช่วยกันทำเกษตร ต่อมา เธอเริ่มขยับไปรับจ้างหรืองานปักผ้า และขายเสื้อผ้าของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ปัจจุบัน เธอไม่ได้ปักผ้าขายแล้ว แต่เน้นทำเกษตรเป็นหลักกับรับจ้างเป็นบางโอกาส

การได้รับการยอมรับ

อาเหมย อิง และขวัญ ต่างเห็นว่าปัจจุบันผู้หญิงอาข่าได้รับการยอมรับมากขึ้น ต่างจากอดีตที่ผู้หญิงไม่ค่อยได้รับการยอมรับในสังคมหรือในครอบครัวมากนัก เนื่องจากในสังคมอาข่าผู้ชายกับผู้หญิงมีสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน ผู้หญิงมักมีหน้าที่ที่ถูกพร่ำสอนมา เช่น งานบ้านที่ถูกมองว่าเป็นหน้าที่ของผู้หญิงอยู่แล้ว แต่ในปัจจุบัน ผู้ชายเริ่มยอมรับภรรยาตัวเองมากขึ้นไม่ว่าจะฐานะไหนก็ตาม สาเหตุที่ยอมรับก็คือผู้หญิงช่วยทำงานและช่วยหารายได้แบ่งเบาภาระทางบ้าน แต่การเป็นที่ยอมรับของผู้หญิงนั้นยังขึ้นอยู่กับแต่ละครอบครัวด้วยเช่นกัน นั่นหมายความว่าผู้หญิงแต่ละคนอาจมีทรัพยากรทางสังคมที่นำไปสู่อำนาจในการตัดสินใจที่จะเลือกทำอะไรและได้รับการยอมรับที่แตกต่างกัน (Kabeer, 1999)

ขวัญยอมรับว่าวัฒนธรรมอาข่านั้นผู้หญิงยังถูกเบียดขับอยู่หรือไม่มีความยุติธรรม เช่น การแต่งงานในอดีต ถ้าผู้หญิงแต่งงานแล้วไม่มีลูก สามีสามารถแต่งงานหาภรรยาใหม่ได้ แต่ผู้หญิงทำไม่ได้ หากปฏิบัติเช่นนั้นอาจถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี ผู้หญิงจะได้รับยอมรับหรือมีตัวตนต่อเมื่อมีลูกเท่านั้น ยิ่งถ้าเป็นลูกผู้ชาย ผู้หญิงคนนั้นจะได้รับการยอมรับในฐานะผู้หญิงคนหนึ่งทันที สถานะของผู้หญิงอาข่าตามที่ขวัญเล่าคล้ายคลึงกับข้อค้นพบของมิกะ โตโยต้า (Toyota, 1998) ที่อธิบายอัตลักษณ์ของกลุ่มอาข่าในช่วงทศวรรษ 1970-1980 ที่ยังให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติด้านพ่อหรือผู้ชาย (patrilineal) ทำให้พ่อแม่ปฏิบัติต่อลูกชายและลูกสาวต่างกัน ผู้หญิงถูกคาดหวังให้มีลูกผู้ชายเพื่อสร้างระบบเครือญาติหรือสายตระกูลให้เข้มข้น และผู้หญิงจะมีตัวตนขึ้นมาได้ด้วยการแต่งงานและมีลูก หากผู้หญิงอาข่าคนใดไม่สามารถมีลูกให้กับครอบครัวได้ ผู้เป็นสามีสามารถมีภรรยาใหม่ได้ ส่วนผู้หญิงอาข่าคนนั้นอาจต้องกลับไปอยู่บ้านพ่อของตนเองหากมีการหย่าร้าง แต่ครอบครัวของเธอก็จะอนุญาตให้อยู่ที่บ้านไม่นานแล้วกดดันให้แต่งงานใหม่ ทำให้ผู้หญิงอาข่าประสบภัยย้ายไปอยู่ในเมือง

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนระหว่างผู้หญิงและผู้ชายอาข่าเปลี่ยนแปลงไป เนื่องด้วยโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่ยังผลักให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญทั้งในบ้านและพื้นที่เศรษฐกิจ ความสำคัญดังกล่าวจึงส่งให้พวกเธอมีอำนาจมากขึ้น ในการตัดสินใจต่อการกระทำต่าง ๆ (Kabeer, 1999) ขวัญ หญิงสาววัย 19 ปี เล่าจากประสบการณ์ที่เธอเห็นในปัจจุบัน

ผู้หญิงอาข่าเมื่อก่อนก็จะทำงานไปด้วยเลี้ยงลูกไปด้วยค่ะ พอคลอดก็
ต้องแบกลูกไปทำงานค่ะ เพราะว่าต้องช่วยผู้ชายทำงานไร่ หาเงินค่ะ
แต่ว่าปัจจุบันก็ไม่ค่อยทำแบบนั้นแล้วค่ะ ผู้หญิงก็จะพักอยู่บ้านเลี้ยงลูก
ผู้ชายไปไร่แทน

(ขวัญ, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2566)

อาพ่อและเทวินในฐานะผู้ชายอาข่ากล่าวว่า การยอมรับผู้หญิงของสังคมคนอาข่า
มีความเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ทั้งเรื่องของการปฏิบัติตามประเพณี สำหรับพวกเขาแล้ว
สังคมอาข่าเมื่อก่อนให้ความสำคัญกับการยอมรับผู้ชายมากกว่าในฐานะที่เป็นผู้นำครอบครัว
แต่ปัจจุบันคนอาข่าไม่ได้มีการเลือกปฏิบัติหรือกีดกันผู้หญิง คนเริ่มมีความคิดเกี่ยวกับผู้หญิง
ต่างไปจากเดิม เช่น ผู้หญิงไม่จำเป็นต้องมีลูกเพื่อให้ได้รับการยอมรับ มีหรือไม่มีลูก ผู้หญิง
ทุกคนก็ได้รับการยอมรับในฐานะผู้หญิงคนหนึ่งได้โดยไม่มีเงื่อนไข เช่น อาพ่อที่บอกว่าภรรยา
เขาก็ช่วยทำงานหาเงิน หรือวีรพล อายุ 49 ปี สามียของกันยา เล่าว่า “ผมก็ชมเค้าบ้าง
ว่าเออบางทีเราก็ก่อนช่วยกันทำมาหากินนะ บางทีเค้าก็ดูแลบ้าน เพราะว่าเขาก็ช่วยเราหาเงิน”

คนอาข่าเปาปม-ดงยางได้ใช้ประเพณีโล้ชิงช้า หรือ “แย้ซู่อาเผ่ว” ในภาษาอาข่า
มานำเสนอเพื่อแสดงถึงการต่อรองและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเพศหญิงและชายด้วย
โดยพื้นฐานแล้วประเพณีโล้ชิงช้ามีวัตถุประสงค์ให้เวทีพหุวัฒนธรรมในธรรมชาติที่ทำให้พืชผล
อุดมสมบูรณ์ และเป็นการขอบคุณบรรพบุรุษ ชุมชนอาข่าเช่นในจังหวัดเชียงราย มักจัดขึ้นใน
ช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายนของทุกปี (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2559) หมู่บ้านเปา-ดงยาง
เลือกจัดประเพณีนี้ในเดือนสิงหาคมซึ่งเป็นเดือนที่มีวันแม่แห่งชาติ กิจกรรมสำคัญคือผู้หญิง
จะนั่งบนชิงช้าไม้แบบก้นหอยและให้ผู้ชายเป็นคนผลักชิงช้าให้แกว่ง พวกเขาให้ความหมายว่า
เป็นการขอบคุณผู้หญิงที่ทำงานหนักเพื่อครอบครัวมาตลอด อาเหมยกกล่าวว่า กว่าที่เธอจะมา
ถึงจุดที่เป็นที่ยอมรับในสังคมได้นั้น เธอจะต้องเหนื่อยทำงานอย่างหนัก “พวกเราต้องทำงาน
หนักเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม” (อาเหมยก, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)
การกล่าวยอมรับของสามีหรือผู้ชายอาข่าและเลือกการใช้ประเพณีของชาติพันธุ์อาข่าคือโล้ชิงช้า
จึงเป็นการเสริมสร้างอำนาจให้กับสตรีในเชิงความสัมพันธ์ระหว่างเพศภาวะ และการยอมรับ
ในพื้นที่สาธารณะ เช่น งานประเพณีที่สำคัญ นั้นหมายความว่าการทำงานหนักของผู้หญิง
ถูกให้คุณค่าและเป็นคุณค่าที่ผู้หญิงอาข่าเองก็ตีความว่าทำให้พวกเธอเปลี่ยนแปลงทางสังคม
จากปัจเจก (Kabeer, 1999)

ความเท่าเทียมทางเพศที่มากขึ้น

ผู้ให้ข้อมูลเกือบทั้งหมดเห็นว่าในอดีต คนอาชามองว่าความเท่าเทียมทางเพศในสังคมอาชานั้นแทบไม่เกิดขึ้น ผู้หญิงและผู้ชายมีสิทธิหรือมีเสียงต่างกัน ความเชื่อหรือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันบอกมาว่าผู้หญิงต้องเชื่อฟังผู้ชาย จึงไม่ค่อยมีผู้หญิงคนไหนเถียงหรือแสดงออกในเชิงไม่พอใจ เช่น ไม่กล้าแสดงออกว่าเหนื่อยหรือไม่กล้าแสดงความคิดเห็น และยังต้องทำงานหนักในฐานะภรรยาและแม่ต่อไป แต่ทุกวันนี้ ผู้หญิงสามารถอยู่บ้านเลี้ยงลูกได้ต่างจากก่อนหน้านี้ที่ผู้หญิงต้องเลี้ยงลูกโดยแบกไปเลี้ยงโน้ไร โดยที่ผู้ชายไม่ได้มายุ่งเกี่ยวในส่วนนี้ เพราะมีหน้าที่ทำงาน แต่งานในไรต้องแบ่งกันทำตามกำลัง การเลี้ยงลูกไม่ถูกมองว่าเป็นงานที่สร้างผลผลิตหรือรายได้ อาเหมยคิดว่าในอดีตกับปัจจุบันนั้นแตกต่าง เนื่องด้วยความทันสมัยในการทำเกษตร จึงมีเทคโนโลยีหรือเครื่องจักรเข้ามา ทำให้ผู้หญิงอาจไม่ต้องทำงานหนักเหมือนก่อน ส่วนภตามองว่าในภาพรวมผู้หญิงกับผู้ชายควรมีสติธิและความเท่าเทียมกันมากขึ้น ผู้หญิงมีสิทธิในการแสดงออกหรือแสดงความคิดเห็นได้ “สมัยนี้ไม่มีแล้วที่ผู้หญิงจะมายอมผู้ชาย สังคมอาชามันเปลี่ยนแปลงไปเยอะแล้ว” (ภาดา, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2566)

เมื่อก่อนผู้หญิงอาชาไม่ค่อยกล้าเถียงผู้ชายนะ ห้ามเถียงเด็ดขาดเลย แต่ปัจจุบันผู้หญิงก็กล้าเถียงผู้ชายมากขึ้น และก็ที่กล้าทำเพราะสมัยนี้มีละคร พอได้ดูกันแล้ว ก็คิดว่าเออฉันก็ทำได้ ก็เลยทำกันแล้วอีกเหตุผลที่กล้าเถียงคือ เราก็ช่วยเขาหาเงินเหมือนกัน เราก็มีสิทธิที่จะเถียงด้วย

(อาส่อ, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

อีกความเปลี่ยนแปลงคือผู้ชายอาชากลับต้องเลี้ยงลูกแทนหรือเลี้ยงด้วยกันกับผู้หญิง รวมถึงการให้ผู้หญิงคิดและร่วมตัดสินใจเกี่ยวกับครัวเรือน

เวลาซื้ออะไร สามีกี่จะปรึกษาว่าจะซื้อดีไหม เรามีความจำเป็นที่ต้องเอา หรือเปล่า ก็เริ่มมีความเปลี่ยนแปลง พี่คิดว่าส่วนหนึ่ง ก็น่าจะมาจากที่ เขาอาจจะเห็นว่าเราก็น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่มีบทบาท แล้วก็มีส่วนช่วย เขาในการหาเงิน ช่วยทำงาน เขาก็คงอาจจะคิดว่าให้เราดัดสันใจด้วย น่าจะดีกว่า เพราะว่าเงินที่มันต้องใช้มันก็เป็นเงินที่เราทั้งคู่หามา สำหรับ พี่เมื่อก่อนไม่ได้คิดหรอกเรื่องแบบนี้ อะไรว่าดีพี่ก็ดี แต่ว่าปัจจุบันพี่กับ สามีมีการตัดสินใจกันมากขึ้น มานั่งคุยกันเยอะขึ้น เอาจริง ๆ ผู้หญิงกับ ผู้ชายก็ทำงานพอ ๆ กันนะ อย่างงานในไร่ก็แบ่งกันไป ผู้ชายก็ทำพวก เเจาะ ถมดิน ผู้หญิงก็ทำงาน หย่อนเมล็ด ทำงานเบา ๆ แต่ถ้าแบบงาน ไหนผู้ชายไม่พอ ผู้หญิงก็ต้องไปทำ

(อิง, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

หลักปฏิบัติหรือประเพณีความเชื่อของชาติพันธุ์อาข่าส่วนหนึ่งยังคงดำรงอยู่ แต่ในเชิงโครงสร้าง ความเท่าเทียมทางเพศในสังคมอาข่ามีมากขึ้น “การแบ่งหน้าที่ระหว่างผู้ชาย และผู้หญิงไม่มีการแบ่งหรือกีดกัน ทุกคนช่วยกันทำงานมากกว่า มีบ้างที่ถ้างานมันหนักผู้ชายก็ทำ ผู้หญิงก็ทำงานเบาไป แต่ว่างานบ้านส่วนมากผู้หญิงก็จะเป็นคนทำมากกว่า” (วีรพล, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

ปัจจุบันผู้ชายก็ทำงานบ้านก็มี แล้วแต่บางบ้านนะ อย่างบ้านผม บางที เมียไปทำงานไร่ ผมก็ทำงานบ้านก็มี งานกับข้าวผมก็ทำบ้าง ที่ผมทำไว้ ให้เมียกินหลังจากทำงานไร่ก็มี บ้านผมจะเป็นแบบว่าใครว่างก็ไปทำ ไม่ว่างก็ไม่ต้องทำ ไม่ได้เคร่งว่าใครต้องทำงานไร่เป็นหลัก

(อาผ่อ, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

ผู้หญิงนอกจากงานไร่ก็ทำ มีงานอื่นที่ต้องทำด้วยนะ ไม่ว่าจะเป็นงาน บ้านหรืองานปักผ้า งานปักผ้าผู้หญิงก็จะทำหลังทำงานไร่ เวลาทำผมก็ ช่วยทำงานบ้านเป็นบางครั้ง เพราะว่ากว่าจะทำงานปักผ้าได้คือผู้หญิง ต้องทำงานบ้านหมดก่อนครับ

(เทพิน, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2566)

สรุป

จากการทบทวนวรรณกรรมและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่าผู้หญิงอาข่าได้เข้ามามีบทบาทและอำนาจในเชิงเศรษฐกิจในช่วงกว่า 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมาในหลายกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นในภาคเกษตรกรรม การท่องเที่ยว และการย้ายถิ่นมาเป็นผู้ค้าขายในเมืองหรือแรงงานรับจ้าง บทบาทเพศภาวะเปลี่ยนไปตามสถานการณ์และพื้นที่ที่พวกเขาเข้าไปมีบทบาท สำหรับผู้หญิงอาข่าในหมู่บ้านเปาปม-ดงยางที่ปรากฏในบทความนี้ อยู่ในสถานการณ์ที่แตกต่างจากงานศึกษาที่ผ่านมา ตรงที่ไม่ได้มีการย้ายถิ่นไปทำงานหรือหารายได้ในพื้นที่เมืองหรือพื้นที่การท่องเที่ยวเป็นระยะเวลานาน แต่พวกเขามีส่วนสำคัญในการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์คือการปลูกข้าวโพดและมันสำปะหลังที่เป็นรายได้หลักของชุมชน และการรับจ้างทั่วไป รวมถึงการหารายได้จากการปักผ้าและการขายของที่ระลึกเมื่อหมู่บ้านจัดงานที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกในการส่งเสริมวัฒนธรรม ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ได้มีโอกาสนำเสนอสินค้าให้กับคนที่เข้าร่วมกิจกรรมหรือเยี่ยมชมหมู่บ้าน

ทั้งผู้หญิงและผู้ขายอาข่ากล่าวสอดคล้องกันว่าผู้หญิงอาข่ามีบทบาทหน้าที่ในพื้นที่เกษตรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน สำหรับงานในภาคเกษตร ชาวอาข่าอาจไม่ได้แบ่งหน้าที่ระหว่างชายหญิงชัดเจน แต่เป็นลักษณะช่วยกันทำงาน แต่ผู้หญิงจะรับผิดชอบงานที่ไม่ค่อยใช้กำลังมากนัก เช่น ขุดดิน หว่านเมล็ด และเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนผู้ชายทำหน้าที่ใส่ปุ๋ยที่ต้องแบกเครื่องมือ แต่ถ้าบางครั้งที่คนไม่เพียงพอพวกเขาจำเป็นต้องเข้าไปเสริมแรงผู้ชายด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ เนื่องด้วยภาคเกษตรกรรมที่มีความเสี่ยงในการลงทุนและต้นทุนที่สูงขึ้น ทำให้ทั้งหญิงและชายอาข่าต้องทำอาชีพรับจ้างทั่วไปเพื่อป้องกันความเสี่ยงและหารายได้เสริมส่วนการทอผ้าและขายของที่ระลึกนั้น ในปัจจุบันมีเพียงผู้หญิงอาข่าไม่กี่คนเท่านั้นยังคงทอผ้า และพวกเขาสามารถทำกิจกรรมเหล่านี้ได้เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจหลักในการดูแลบ้านแล้ว ผู้หญิงอาข่ารุ่นใหม่มักจะไม่ได้นิยมปักผ้าเหมือนแต่ก่อน เนื่องจากใช้เวลาในการทำนาน ต้องการความละเอียดรอบคอบและความชำนาญ ผนวกกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงคือผู้หญิงอาข่าไม่ได้ใส่ชุดประจำชาติพันธุ์ในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่ใส่ในงานพิธีหรือเวลาที่หมู่บ้านจัดงานเท่านั้น ส่วนการทำของที่ระลึกเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น พวงกุญแจและกระป๋องนั้น ยังเป็นการหารายได้เพียงไม่กี่ครอบครัว เนื่องจากหมู่บ้านเปาปม-ดงยางยังไม่ได้มีการพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชัดเจน มีเพียงการออกสินค้าไปตามสถานที่ต่าง ๆ เมื่อหน่วยงานรัฐสนับสนุนหรือการจัดงานพิเศษในหมู่บ้านดังที่กล่าวไป แต่ก็ถือว่าเป็นรายได้ที่เข้ามาช่วย

เสริมให้กับผู้หญิงมีเงินสดไว้ใช้สอยบ้าง บทบาทของผู้หญิงอาชีพต่าง ๆ ในการเป็นส่วนสำคัญ และส่วนเสริมด้านรายได้ของครอบครัว แสดงให้เห็นถึงบทบาทเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้น ทำให้พวกเธอมีความสามารถในการเลือกการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมอำนาจให้กับผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ

ผู้หญิงอาชีพเมื่อมีบทบาทในพื้นที่เศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว พวกเธอมีอำนาจสร้างการต่อรองทางเพศภาวะในหลายด้าน โดยเฉพาะการเป็นส่วนหนึ่งในการหารายได้ของครอบครัว นำไปสู่การได้รับการยอมรับและความเท่าเทียมเท่ากับผู้ชายมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้หญิงอาชีพในหมู่บ้านเปาปม-ดงยางที่ให้สัมภาษณ์ต่างยอมรับว่ายังต้องรับผิดชอบการดูแลบ้านและครอบครัว หรือดำรงสถานะความเป็นแม่ แม่บ้าน และภรรยาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้ชายอาชีพที่เป็นสามีของผู้หญิงอาชีพต่างก็ยอมรับว่าบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่เศรษฐกิจส่งผลให้พวกเธอได้รับการยอมรับและมีโอกาสในการต่อรองมากขึ้น ซึ่งต่างจากอดีตที่สังคมยอมรับผู้หญิงผ่านการแต่งงานและการมีลูก ต่างจากผู้ชายที่ไม่จำเป็นต้องทำอะไรก็ได้รับการยอมรับในฐานะหัวหน้าครอบครัว ในปัจจุบันทั้งชายและหญิงอาชีพมีความเท่าเทียมมากขึ้นในการรับผิดชอบงานในบ้าน เช่น การทำกับข้าวและเลี้ยงดูลูก ซึ่งเป็นงานที่ผู้หญิงเคยรับผิดชอบเป็นหลัก ดังนั้นแล้ว คนอาชีพหมู่บ้านเปาปม-ดงยางจึงมีระยะห่างระหว่างหญิงชายน้อยลง กล่าวได้ว่าพวกเธอได้รับการยอมรับและการปฏิบัติจากสังคมด้วยความเท่าเทียมกับผู้ชายมากขึ้น และนำไปสู่การมีอำนาจในการตัดสินใจในครัวเรือน ที่พวกเธอเห็นว่ามีความหมายและคุณค่าในการเลือกใช้ชีวิตในระดับปัจเจกที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรองทอง สุดประเสริฐ. (2551). *การปรับความสัมพันธ์ระหว่างเพศของผู้หญิงม้งค้าผ้าใยกล้วยชงจากหมู่บ้านสู่ตลาดค้าผ้า* (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กองกิจการนิคมสร้างตนเองและพัฒนาชาวเขา กลุ่มกิจการชาวเขา. (2559). *ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง. กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.*
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดแพร่. กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร.*
- ทวิช จตุรพรฤกษ์. (2538). *พิธีกรรมเพื่อสืบทอดความเป็นชาติพันธุ์ของชาวเขายากจน: การศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวเขาเผ่าลีซอในจังหวัดเชียงใหม่* (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทิพวรรณ อินันทนานนท์. (2557). วัฒนธรรมชนเผ่าอาข่ากับเศรษฐกิจสร้างสรรค์. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์*, 1(1), 80-96.
- พิรัชพร สมุทรเพชร, พลอยตะวัน รูปเทียนทอง และบุศรินทร์ เลิศขวลิตสกุล. (2567, 22 ธันวาคม). *บ้านเปาปม-ดงยาง. วิกีชุมชน.* <https://wikicomunity.sac.or.th/community/2356>
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2550). อาข่าย่อง: พื้นที่การค้าในเมืองกับพลวัตทางชาติพันธุ์ของอาข่า. *วารสารสังคมศาสตร์*, 19(2), 62-99.
- ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2555). *อาข่าเร่ขาย: ชาติพันธุ์ ร่างกาย กับความเป็นคนอื่นที่เลี้ยงไม่ได้* (รายงานวิจัย). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ภัทรพันธ์ เสริมสวัสดิ์ศรี. (2557). *การพัฒนาการท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชาวอาข่า กรณีศึกษาหมู่บ้านอาข่าปากกล้วย อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย* (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ภานนท์ คุ่มสุภา และมาโนช ชุมเมืองปึก. (2564). กลวิธีการสื่อสารของกิจการเพื่อสังคมกาแฟอาข่าอาม่ากับการขับเคลื่อนธุรกิจและการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรชาวอาข่า. *วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร*, 4(1), 1-15.

ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2551). *นครแพร่จากอดีตมาปัจจุบัน ภูมินิเวศวัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง”. (ม.ป.ป.). *บ้านดงยางอาข่า*. <https://www.xn--b3c3da.com/home/pdf/village/582/>

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2559, 12 มกราคม). *โล้ชิงช้าของอาข่า*. ประเพณีท้องถิ่นในประเทศไทย. <https://rituals.sac.or.th/detail.php?id=7>

สุสันทา ยิ้มแย้ม และรังสิยา นารินทร์. (2558). พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศและความรุนแรงในครอบครัวของสตรีอาข่า. *วารสารพยาบาล*, 42(4), 146-155.

อนันดา สุขวัฒน์. (2564). พลวัตวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าผาหมี จังหวัดเชียงราย. *วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ*, 14(1), 29-48.

- Chantaruphan, P. (2019). Constructing the self-image of Akha women in cross-cultural marriages. *Damrong Journal of the Faculty of Archeology, Silpakorn University*, 18(1), 89-116.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2011). *The State of Food and Agriculture 2010-11, Women in agriculture: Closing the gender gap for development*. FAO.
- Habtezion, S. (2016). *Gender, climate change and food security*. UNDP.
- Jost, C., Kyazze, F., Naab, J., Neelormi, S., Kinyangi, J., Zougmore, R., Aggarwal, P., Bhatta, G., Chaudhury, M., Tapio-Bistrom, M., Nelson, S. & Kristjanson, P. (2016). Understanding gender dimensions of agriculture and climate change in smallholder farming communities. *Climate and Development*, 8(2), 133-144.
- Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change*, 30, 435-464.
- Tooker, D. E. (2004). Modular modern: Shifting forms of collective identity among the Akha of Northern Thailand. *Anthropological Quarterly*, 77(2), 243-288.
- Toyota, M. (1998). Urban migration and cross-border networks: A deconstruction of the Akha identity in Chiang Mai. *Southeast Asian Studies*, 35(4), 803-829.
- Trupp, A. (2015a). Akha souvenir sellers in Thailand's urban tourist areas: Social, economic, and political structures. *Rian Thai: International Journal of Thai Studies*, 8, 1-26.
- Trupp, A. (2015b). Agency, social capital, and mixed embeddedness among Akha ethnic minority street vendors in Thailand's tourist areas. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 30(3), 780-818.
- Trupp, A., & Sunanta Sirijit. (2017). Gendered practices in urban ethnic tourism in Thailand. *Annals of Tourism Research*, 64, 76-86.